

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Tomáš Faltys

Nepříčetnost a zmenšená příčetnost

Diplomová práce

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma nepřičetnost a zmenšená přičetnost vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 16. dubna 2012

Touto cestou bych chtěl poděkovat za odborné vedení mé diplomové práce a cenné rady JUDr. Ivaně Rabinské, Ph. D., a dále primáři MUDr. Vladimíru Havlíkovi za poskytnutí

přínosných poznatků z psychiatrické praxe.

Obsah	strana
Úvod	8
1 Exkurz do historického vývoje nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	10
1.1 Období starověkého římského státu	10
1.2 Vývoj na území našeho státu	10
1.2.1 Období od roku 1532 do roku 1768	10
1.2.2 Constitutio Criminalis Theresiana	11
1.2.3 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání	12
1.2.4 Historický vývoj v letech 1803 až 1852	13
1.2.5 Období mezi léty 1918 až 1939	14
1.2.6 Protektorát Čechy a Morava	15
1.2.7 Právní úprava v letech 1950 až 1962	16
1.2.8 Úprava nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti zákonem č. 140/1961 Sb.	17
2 Platná právní úprava nepřičetnosti a její jednotlivá kritéria	18
2.1 Obecné podmínky nepřičetnosti	18
2.1.1 Psychologické kritérium nepřičetnosti	19
2.2 Nepřičetnost u mladistvých pachatelů	21
2.2.1 Vymezení pojmu mladistvý	21
2.2.2 Rozumová a mravní vyspělost	21
3 Zmenšená přičetnost	24
3.1 Vymezení pojmu zmenšená přičetnost	24
3.2 Vztah ustanovení § 27 a 142 trestního zákoníku	25
4 Biologické kritérium přičetnosti	27
4.1 Vymezení duševní poruchy	27
4.2 Duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci	29
4.2.1 Organicky podmíněné psychické poruchy	29

4.2.2 Endogenní psychózy	29
4.2.3 Stavby alkoholového a drogového opojení	30
4.2.4 Geneticky podmíněné nemoci	30
4.3 Hluboké poruchy vědomí	31
4.4 Mentální retardace	31
4.5 Těžké asociální poruchy	32
4.6 Jiné těžké duševní poruchy nebo sexuální odchylky	32
4.6.1 Neurózy	32
4.6.2 Parafilie	33
4.6.3 Jiné typy závislostí psychické povahy	34
5 Vliv návykových látek na přičetnost pachatele	35
5.1 Vymezení návykových látek a jejich klasifikace	35
5.2 Trestný čin opilství	36
5.3 Případy actio libera in causa	38
5.3.1 actio libera in causa dolózní	39
5.3.2 actio libera in causa kulpózní	39
5.4 Patologická opilost	39
5.4.1 Typy patologické opilosti	40
5.4.2 Praktický výskyt patologické opilosti	40
6 Problematika znaleckých posudků z oblasti psychiatrie	42
6.1 Obecná charakteristika znaleckého posudku	42
6.2 Znalecký posudek z oblasti psychiatrie	42
6.2.1 Postup při tvorbě znaleckého posudku	44
6.2.2 Zvláštní postup při posuzování duševního stavu mladistvých	44
6.2.3 Pozorování duševního stavu v ústavu	45

6.3 Problematika znalecké praxe při stanovení přičetnosti pachatele	46
6.3.1 Možnost předstírání nepřičetnosti	46
6.3.2 Otázka kompetence znalců a jejich vztah k orgánům činným v trest. řízení	47
7 Procesněprávní a sankční důsledky nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti	48
7.1 Procesněprávní důsledky přítomnosti duševní poruchy	48
7.2 Tresty a ochranná opatření	48
7.3 Sankční důsledky nepřičetnosti	49
7.4 Sankční důsledky zmenšené přičetnosti	50
7.5 Ochranná opatření	52
7.5.1 Ochranná léčení	52
7.5.2 Zabezpečovací detence	54
7.5.3 Ochranná opatření ukládaná mladistvým pachatelům	55
8 Srovnání české a slovenské právní úpravy	57
9 Úvahy de lege ferenda	60
9.1 Duševní porucha	60
9.2 Opilství	60
9.3 Návykové látky	61
Závěr	63
Seznam použité literatury	65
Anotace	68
Annotation	69

Přehled používaných zkratk

- tr. zák.** zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- tr. řád** zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů
- zák. mládeže** zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolil nepříčetnost a zmenšenou přičetnost. Podle mého názoru se jedná o poměrně náročnou a problematickou oblast trestního práva, která je velmi dynamická, což se projevuje především díky rychlému vývoji soudobé medicíny a poznatkům moderní vědy z oblasti psychiatrie. Proto jsem některé části mé práce konzultoval se soudním znalcem z oboru psychiatrie MUDr. Vladimírem Havlíkem.

Z hlediska trestního práva hmotného je přičetnost jedním ze znaků trestní odpovědnosti, z čehož vyplývá, že pachatel trestného činu, který není přičetný, tedy nesplňuje jeden z obligatorních znaků trestní odpovědnosti, nemůže za své jednání odpovídat a nemůže být v rámci trestního řízení uznán vinným ze spáchání trestného činu, jehož se ve stavu nepříčetnosti dopustil. Hlavním cílem této práce je tedy analýza a objasnění institutu nepříčetnosti a zmenšené přičetnosti a některých více či méně sporných aspektů s nimi spojených. Dále jsem se zaměřil na problematiku institutů, mezi které patří například znalecké posudky z oblasti psychiatrie, opilství, procesní důsledky nepříčetnosti a zmenšené přičetnosti a další.

Při vypracování této diplomové práce jsem vycházel především z platné a účinné právní úpravy, z příslušné soudní judikatury, odborných publikací o trestním právu hmotném a procesním včetně komentovaných znění zákona, z celé řady odborných článků a odborných konzultací se specialistou z oblasti psychiatrie. Z hlediska použitých metod jsem aplikoval metodu srovnávací, metodu analýzy odborného textu, metodu klasifikace a také metodu popisnou.

První kapitola mé diplomové práce je věnována historickému pohledu na chápání a aplikaci pojmů nepříčetnost a zmenšená přičetnost. Zaměřil jsem se zejména na vývoj trestněprávní vědy v této oblasti na našem území a zabýval jsem se právní úpravou těchto dvou trestněprávních institutů v průběhu novodobých dějin našeho státu.

Druhá kapitola je pak zaměřena na samotné vymezení nepříčetnosti *de lege lata*, a to jejího zákonného vymezení a členění jednotlivých kritérií stavu nepříčetnosti. Samostatná část této kapitoly je věnována problematice nepříčetnosti mladistvých pachatelů a jejich rozumové a mravní vyspělosti.

Kapitola třetí se věnuje zmenšené přičetnosti. Ve druhé podkapitole této části je pak zmíněna problematika vztahu zmenšené přičetnosti a stavu rozrušení způsobeného porodem u trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou.

Zásadní otázkou při stanovení přičetnosti pachatele je zkoumání přítomnosti duševní poruchy v době spáchání činu. Duševní porucha, která představuje biologické kritérium nepřičetnosti je vymezena a systematizována ve čtvrté kapitole této diplomové práce.

Problematicke vlivu návykových látek na přičetnost pachatele v době spáchání trestného činu je pak věnována kapitola pátá. Kromě vymezení pojmu návykové látky, je tato kapitola zaměřena na trestný čin opilství, případy *actio libera in causa* a patologickou opilost.

Posouzení nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti pachatele je natolik obtížnou a odbornou otázkou, že si ji orgány činné v trestním řízení nejsou oprávněny posoudit jen na základě svého vlastního uvážení, ale vždy přizvou soudního znalce z oboru psychiatrie. Otázce znaleckého posuzování je proto věnována kapitola šestá, která obsahuje i některé praktické poznatky z této oblasti.

Sedmá kapitola je zaměřena na procesněprávní aspekty a možnosti uložení sankcí nepřičetnému či zmenšeně přičetnému pachateli.

Poslední kapitoly se soustřeďují na srovnání naší právní úpravy nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti se slovenskou právní úpravou, návrhy *de lege ferenda* a závěrečné shrnutí problematiky.

1 Exkurz do historického vývoje nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

V této kapitole mé diplomové práce bych se alespoň ve stručnosti pokusil nastínit historický vývoj trestněprávních institutů nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, kdy bych se především zaměřil na jejich vývoj na našem území. Z historických souvislostí je zřejmé, že v prvotních částech této pasáže bylo třeba vycházet z právní úpravy příslušných státních útvarů, jejichž součástí byla i Česká republika.

1.1 Období starověkého římského státu

První zmínky o osobách stížených nepřičetností a právních následcích jejich chování byly obsaženy již v Zákoně dvanácti desek (lat. Lex duodecim tabularum). Tento právní dokument vylučoval odpovědnost osoby stížené duševní nemocí za její protiprávní jednání. Takto postižené osoby byly označovány za šílené a nebyla jim vůbec přiznána vůle a tím i způsobilost jednat v rozporu se zákony.¹

Tento údaj potvrzuje ve své publikaci i Solnář, když uvádí: „Problematika přičetnosti byla známa již v právu římském. Osobám označovaným jako „furiosi“ byl promíjen trest. Na počátku našeho letopočtu byly v římském právu rozlišovány tři psychiatrické jednotky (furor, mentecapio, melancholia)“²

Právní úpravu nepřičetnosti ze starověkého Říma je zde zmíněna proto, že římské právo velkou měrou ovlivnilo právní vývoj takřka celé civilizované Evropy a jeho velký vliv se promítl i do naší právní úpravy.

1.2 Vývoj na území našeho státu

1.2.1 Období od roku 1532 do roku 1768

V českých zemích se vývoj nepřičetnosti ve znatelnější míře započal s účinností Constitutio criminalis Carolina z roku 1532, který se u nás používal podpůrně do roku 1768. Tento právní předpis obsahoval případy, kdy pachatel nebyl za své jednání trestně odpovědný

¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 78.

² Solnář, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003, s. 229.

z důvodu bezsmyslnosti. Tyto případy byly rozděleny do tří základních skupin, jež se týkaly případů usmrcení, ostatních zločinů a sebevražd.

Dalšími významnými trestněprávními dokumenty na našem území pak byla Práva městská z roku 1534, jejichž autorem byl Brikcí a Koldínova Práva městská království českého z roku 1579. V obou těchto předpisech byla u trestní odpovědnosti brána v potaz duševní způsobilost a věk pachatele. Obdobná právní úprava pak byla obsažena i v *Constitutio Criminalis Ferdinanda* z roku 1656 a *Constitutio criminalis Josephina* z roku 1707, kdy nemohl být potrestán ten, kdo byl úplně zbaven rozumu a tomu, kdo byl zbaven rozumu jen částečně, byl ukládán nižší trest. K pojetí nepřičetnosti je pro toto období ještě vhodné doplnit, že opilství trestní odpovědnosti nezbavovalo, ale bylo považováno spíše za okolnost přitěžující.

1.2.2 *Constitutio Criminalis Theresiana*

Jednalo se o hrdelní řád z roku 1768, jež byl vydán za vlády císařovny Marie Terezie a po níž byl tento právní předpis pojmenován. Na svou dobu se jednalo o nemoderní trestněprávní kodex vycházející především z předchozích dvou kodexů z let 1656 a 1707. Ačkoliv šlo o nemoderní právní předpis, pasáž, která byla věnována nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, byla zpracována velmi kvalitně a poměrně nadčasově.

Tento trestní kodex obsahoval zakotvení zásady *nullum crimen sine culpa*, která byla stěžejní především pro pojetí nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti pachatele. Trestně odpovědným nemohl být ten, komu chyběla složka rozumová nebo svobodná vůle. Jeho jednání nebylo vůbec posuzováno jako tzv. přečinění. Samotný předpis pak rozlišoval okolnosti, jež trestní odpovědnost přímo vylučovaly a okolnosti polehčující, které zmírňovaly ukládaný trest. Trest například nemohl být uložen tomu, kdo byl „zcela myslí zmatený“. V jiných případech se trest ukládal podle nebezpečnosti pachatele a v návaznosti na míru duševního postižení, kterým byl omezen. Mezi tato postižení se řadila velká hloupost, mdlota smyslů, sprostnost, hluchota a oněmění.

Zvláštní pozornost pak byla věnována opilství a jeho vlivu na trestní odpovědnost pachatele. Kodex členil opilství do tří základních kategorií.

První kategorii tvořilo opilství nechtěné (*Ebrietas involuntaria*), které si osoba zapříčinila sama bez vlastní viny. Mohlo k tomu dojít například tím, že byl jinou osobou násilně donucen k požití omamné látky či se nechal od jiného přemluvit k jejímu užití. Rozsah omezení smyslů

pak určoval, zda se na daný případ aplikovala část týkající se nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti.

Druhá kategorie se označovala jako opilství chtěné s plným vědomím jiného (*Ebrietas voluntariam cum plena mentis alienatione*). Jednalo se o stav, kdy se pachatel uvedl do stavu opilosti z nenucené vůle, v důsledku čehož došlo ke zbavení smyslů. Zde bylo ještě nutno rozlišovat to, zda nedošlo k činu při zbavení smyslů v důsledku nepřátelství nebo pohrůžky jiné osoby nebo v dalších zákonem uvedených případech. Pokud tomu tak bylo, pak se na opilství nenahlíželo ani jako na polehčující okolnost a nemělo vliv na výši trestu.

Třetí kategorie se označovala jako opilství chtěné s nějakým využitím rozumu (*Ebrietas voluntariam cum aliquo rationis usu*). Pachatel nebyl v době činu nepřičetný, ale jednalo se pouze o případ snížené přičetnosti. Za takových okolností byl pachatel zcela trestně odpovědný.³

Constitutio Criminalis Theresiana obsahovala také ustanovení, v němž bylo uvedeno, že duševní stav pachatele posuzují znalci, přičemž mezi znalce bylo možné zařadit i ranhojiče a ostatní moudré lidi. Došlo tak k nahrazení předchozí právní úpravy, ve které duševní stav pachatele posuzoval pouze soudce.⁴

1.2.3 Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání

Dalším právním předpisem z trestněprávní oblasti byl Obecný zákoník o zločinech a jejich trestání. Tento pokrokový kodex z roku 1787 byl vydán za vlády syna Marie Terezie, jímž byl císař Josef II. Jednalo se již o velmi propracovaný trestní zákon, v němž byla mimo jiné poprvé zakotvena zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege*.

Úprava nepřičetnosti přinášela několik inovací. Stav nepřičetnosti zapříčiňoval vyloučení zlého úmyslu, což v praxi znamenalo, že v případě jednání pachatele v tomto stavu se vůbec nejednalo o trestný čin. Zákoník dále upravoval příslušné pasáže spíše abstraktně a vyhýbal se kazuistickému zpracování. Přičetnost pachatele vylučovala absence svobody vůle nebo absence rozumové složky. Mezi důvody vylučující přičetnost se řadily například případy, kdy byl pachatel bezsmyslný, byl zcela zbaven rozumu nebo pokud byl pro dočasné pominutí

---

³ Říha, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: *Trestní právo*, 2007, č. 4, s. 35 – 37.

⁴ Císařová, D., Vanduchová, M.: *Nepřičetný pachatel*. Praha: *Institute pro další vzdělávání soudců a státních zástupců*, 1995, s. 11-12.

smyslů zbaven přičetnosti, k čemuž ale muselo dojít v době spáchání trestného činu. Celkový výčet případů byl obdobný jako v Constitutio Criminalis Theresiana.

1.2.4. Historický vývoj v letech 1803 až 1852

V roce 1803 byl přijat nový trestněprávní předpis pojmenovaný jako Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích. Tento právní předpis pak obsahoval dvě základní části, z nichž jedna byla věnována přestupkům a druhá zločinům. Jednalo se tedy o bipartiční pojetí.

Roku 1852 pak došlo vydání nového kodexu s názvem Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích. Již z názvu tohoto zákona vyplývá, že rozlišoval členění na tripartici, tedy na zločiny, přečiny a přestupky. Toto pojetí tripartice bylo ale pouze formální, jelikož přečiny a přestupky byly posuzovány dle stejných postupů. Dále je nezbytné poukázat na to, že tento zákon pozbyl své účinnosti na území Československa až 31. 12. 1951.

Oba právní předpisy obsahovaly takřka shodnou úpravu v oblasti takzvaného „zlého úmyslu“ a obdobný výčet případů, které zlý úmysl vylučovaly a tím vylučovaly i přičetnost pachatele. Mezi tyto případy lze z hlediska nepřičetnosti zařadit především situace, kdy pachatel byl zcela zbaven rozumu, pachatel vykonal skutek v době, kdy u něj trvalo pominutí smyslů či případy opilství bez úmyslu dopustit se trestného činu.⁵

Nepřičetnost však vylučovala pouze zlý úmysl, přičemž bylo bezesporu nutné, aby se jako důvod vylučující trestní odpovědnost vztahovala nejen na případy dolůzní, ale aby byla aplikována i na případy nedbalostní. Z tohoto hlediska byla tehdejší úprava považována za nedostatečnou.

S vývojem moderních věd, mezi něž se řadila i psychiatrie, se postupně vyvinula teorie biologicko-psychologická (smíšená). Mezi případy biologické stránky se řadila duševní porucha, porucha vědomí a slabomyslnost. Za znaky psychologické kritéria se pak považovala schopnost rozpoznávací a určovací, kdy schopnost rozpoznávací byla chápána jako schopnost rozumová, tedy chápat protiprávnost svého jednání a schopnost určovací byla hodnocena z hlediska morálního. Zákon z roku 1852 byl později shledáván nedostačujícím, protože psychologické kritérium bylo obsaženo pouze u nedostatku rozumu, zbývající případy pak naplňovaly jen biologické kritérium.

---

⁵ Říha, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: Trestní právo, 2007, č. 4, s. 37 – 39.

V souvislosti s těmito předpoklady přičetnosti je vhodné uvést to, že osoby do 10 let věku byly ex lege považovány za nepřičetné a jejich plná přičetnost nastala až 14 rokem života jedince. Toto právní zakotvení pozbylo účinnosti až přijetím zákona č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží.⁶

Poměrně podrobná úprava pak byla věnována trestným činům spáchaným v opojení. Kdy za opilství byl považován stav, do které se pachatel trestného činu přivedl zaviněně vlivem požití látky obsahující líh. Nesmělo se ovšem ze strany pachatele jednat o úmyslné uvedení sebe sama do stavu opilosti za účelem spáchaní trestného činu. Opilství pak bylo považováno za čin jinak trestný, kdy se však muselo jednat o případ spáchaní zločinu. V případě spáchaní přestupku a přečinu byl pachatel beztrestný. Pachatel byl stíhán pouze pro opilství a ne pro zločin, který v opilství spáchal.

1.2.5. Období mezi léty 1918 až 1939

V důsledku první světové války došlo vlivem rozpadu Rakouska - Uherska ke vzniku jeho nástupnických států, mezi něž se řadilo i Československo. V období mezi dvěma světovými válkami se u nás začaly projevovat reformní snahy, které měly vyústit přijetím nového trestněprávního kodexu. K tomu ale bohužel nedošlo, a tak byly navrženy pouze osnovy tohoto nového právního předpisu z let 1921 a 1926. Tyto osnovy obsahovaly i vymezení nepřičetnosti, jež se opíralo opět o biologicko-psychologickou koncepci, tedy bylo založeno na schopnostech rozpoznávacích a ovládacích. Obdobně definovala stav nepřičetnosti i osnova z roku 1937. Na vymezení nepřičetnosti v této osnově bylo zajímavé to, že neobsahovala obecnější pojem duševní porucha, ale použila užšího pojmu duševní choroba. Osnova z roku 1937 obsahovala mimo vymezení nepřičetnosti i úpravu případů *actio libera in causa dolosa a culposa* i případy nebezpečné opilosti. U nebezpečné opilosti bylo jednání rozšířeno i o přečiny, nevztahovalo se tedy již pouze na zločiny jako trestní zákon z roku 1852.

Jedním z nejvýznamnějších počinů období první republiky na poli trestněprávním bylo bezpochyby přijetí zákona č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. Tento právní předpis byl velmi vyspělým kodexem, jenž vymezoval některé odlišnosti a odchylky týkající se mladistvých.

---

⁶ Říha, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: Trestní právo, 2007, č. 5, s. 38 – 40.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží obsahoval vymezení věkové hranice trestní odpovědnosti, když stanovil trestní odpovědnost od 14 let věku pachatele. Osoby od 14 let do 18 let byly považovány za mladistvé a trestný čin jimi spáchaný se označoval jako provinění. Ve vztahu k věku pachatele stanovil tento právní předpis zvláštní důvod nepřičetnosti, jímž byl duševní stav mladistvého, který pro svou značnou zaostalost v době spáchání provinění nemohl rozpoznat bezprávnost svého jednání či ovládat své jednání dle správného rozpoznání.⁷ Pokud se jednalo o stanovení přičetnosti osoby mladší 14 let, pak postačoval pro její určení pouze tento věkový údaj a u rozpoznávacích a ovládacích schopností této osoby, se pak rovnou presumoval jejich nedostatek.⁸

1.2.6. Protektorát Čechy a Morava

Dne 16. 3. 1939 vznikl na základě výnosu říšského kancléře takzvaný „Protektorát Čechy a Morava, což mělo nejen zásadní společenský a politický dopad, ale došlo i ke změně osobní působnosti dosavadní trestněprávní úpravy. Na německé státní příslušníky se nově vztahovala trestněprávní úprava německá, na státní příslušníky Protektorátu se nadále vztahovala dřívější úprava československá. Německá právní úprava byla sice o poznání mladší, neobsahovala však přílišné množství odchylek od úpravy rakouské, tedy té úpravy, která byla účinná i v naší republice. Tato právní dvojkolejnost skončila až dnem, kdy nabyl účinnosti dekret prezidenta republiky č. 11 z roku 1944 Úř. věst. čsl., který zrušil účinnost německých právních předpisů na našem území.

Mezi biologická kritéria nepřičetnosti se v německé úpravě řadila porucha vědomí, chorobná porucha duševní činnosti a duševní slabost. Psychologické kritérium definoval zákon jako rozpoznání nedovolenosti činu nebo podle tohoto rozpoznání jednat. Německá právní úprava dále obsahovala i zvláštní úpravu týkající se trestní odpovědnosti hluchoněmých.

V oblasti mladistvých pachatelů vycházela československá právní úprava z právní úpravy rakouské a německé, takže se vzájemně obsahově opět příliš nelišily. Přičetnost mladistvého závisela na stupni jeho duševního a mravního vývoje a jeho zralosti rozpoznat bezprávní činu a podle něj pak také jednat.

---

⁷Říha, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: Trestní právo, 2007, č. 6, s. 27 – 31.

⁸ Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel. Praha: Institute pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 13.

Opilství bylo v německé právní úpravě obsaženo poněkud rozsáhleji a mimo nepřičetnost způsobenou alkoholem zahrnovalo i nepřičetnost zapříčiněnou jiným opojným prostředkem.

1.2.7. Právní úprava v letech 1950 až 1962

V červenci roku 1950 byl přijat nový trestní zákon, jímž byl zákon č. 86/1950 Sb. Tento zákon nabyl účinnosti 8. srpna téhož roku a jeho přijetí znamenalo definitivní ukončení téměř stoleté etapy účinnosti trestního zákoníku z roku 1852 a s ním také zákon trestním soudnictví nad mládeží.

Trestní zákon z roku 1950 se v mnohém nechal inspirovat osnovou trestního zákoníku z roku 1937. Novinkou tohoto právního předpisu bylo materiální pojetí trestného činu, které bylo vystavěno na nebezpečnosti činu pro společnost. Trestní zákon upravoval i problematiku mladistvých pachatelů.⁹

Úprava nepřičetnosti doznala jistých změn právě v návaznosti na materiální pojetí trestného činu. Zákon z roku 1950 vymezoval nepřičetnost následovně v ustanovení § 11: „Kdo pro duševní poruchu nemohl v době činu rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné, nebo ovládat své jednání, není za takový čin trestně odpovědný.“¹⁰ Za inovaci biologického kritéria bylo možné považovat fakt, že výčet jednotlivých podmínek nahradil obecný pojem duševní porucha. Osoba, která se dopustila trestného činu ve zmenšené přičetnosti, byla ovšem plně trestněprávně odpovědná a zmenšená přičetnost se nepovažovala ani za polehčující okolnost.

U mladistvých pachatelů mohlo dojít k upuštění od potrestání z omluvitelného důvodu, pro něž nemohl mladistvý plně rozpoznat, že jeho jednání je pro společnost nebezpečné. Účelem této úpravy však bylo především vynesení zprošťujícího rozsudku v případech opožděného vývoje mladistvého. Upuštění od potrestání se aplikovalo v případech právních omylů.

Právní pojetí opilství převzal trestní zákon opět z úpravy obsažené v osnovách z roku 1937, kdy ovšem došlo ke značnému zpřísnění možného postihu pachatele trestného činu ve stavu úplného opojení. Ten mohl být potrestán trestem odnětí svobody až na pět let. Podle této úpravy se netrestal trestný čin učiněný v nepřičetnosti, nýbrž samotné přivedení se do tohoto stavu.

---

⁹Říha, J.. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: Trestní právo, 2007, č. 7, s. 38– 40.

¹⁰ zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb. účinném ke dni 1. ledna 1957

Trestní zákon rozlišoval i tři specifické případy opilství, kdy sice nedošlo ke spáchání trestného činu, ale hrozilo nebezpečí spáchání trestného činu. Jednalo se o případy, kdy se pachatel opil, i když byl náchylný k páchaní výtržností, dále o případ, kdy pachatel úmyslně opil někoho jiného, jenž je náchylný k výtržnostem a nakonec o případ, kdy pachatel požil alkohol v situaci, v níž mohl zapříčinit ohrožení zdraví lidí či způsobení značné majetkové škody.

Zvláštní úpravu nepřičetnosti obsahoval i trestní zákon správní č. 88/1950, a to pro oblast přestupků.

1.2.8. Úprava nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti zákonem č. 140/1961 Sb.

Tento zákon nabyl účinnosti dne 1. 1. 1962, zakotvení samotné nepřičetnosti neobsahovalo oproti dřívější právní úpravě výraznější změny. Daleko významnějších změn doznaly případy, kdy se pachatel uvedl, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti tím, že požil alkoholický nápoj či omamný prostředek. V těchto případech byl pachatel plně trestně odpovědný a samotné členění na *actio libera in causa dolosa*, *culposa* a případy, kdy pachatel nechtěl ve stavu nepřičetnosti spáchat specifický trestný čin a ani nespáchal trestný čin nedbalostně přivedením se do stavu nepřičetnosti, sloužilo pouze k posuzování nebezpečnosti činu pro společnost. V těchto případech se ovšem vždy vyžadovalo zaviněné přivedení se do stavu nepřičetnosti. Tato úprava však přinášela velké aplikační komplikace, zejména tomu tak bylo v oblasti určení zavinění.¹¹ Nakonec byla z trestního zákona vypuštěna novelou zákonem č. 557/1991 Sb., kterou byla zavedena též nová skutková podstata trestného činu opilství.¹² Ta byla obsažena v ustanovení § 201a trestního zákona následovně: „Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky nebo jinak přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí jednání, které má jinak znaky trestného činu, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let; dopustí-li se však jednání, které má jinak znaky trestného činu, na který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán oním trestem mírnějším.“¹³ Toto ustanovení se nevztahovalo na případy *actio libera in causa dolosa* a *culposa*.

Dosavadní historický vývoj byl završen přijetím nového trestního zákoníku, kterým je zákon č. 40/2009 Sb., který nabyl účinnosti ke dni 1. ledna 2010.

---

¹¹ Říha, J. Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území: Trestní právo, 2007, č. 7, s. 40–44.

¹² Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel. Praha: Institute pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 18.

¹³ zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 52/2009 Sb. účinném ke dni 1. dubna 2009

2 Platná právní úprava nepřičetnosti a její jednotlivá kritéria

2.1 Obecné podmínky nepřičetnosti

Nepřičetnost jako trestněprávní institut je jednou z obligatorních podmínek trestní odpovědnosti pachatele trestného činu, pokud jde o trestní odpovědnost fyzických osob. Nemůžeme ji řadit mezi typové znaky trestného činu, a tudíž není součástí jeho samotné skutkové podstaty. Nepřičetnost je především jedním z obecných znaků trestní odpovědnosti. V rámci trestněprávní teorie se můžeme setkat s používáním pojmu přičetnost i nepřičetnost. Vedle přičetnosti se mezi obecné znaky trestní odpovědnosti pachatele trestného činu řadí ještě věk a u mladistvých pachatelů pak navíc jejich rozumová a mravní vyspělost.

V rámci trestněprávní teorie existuje celá řada definic, jimiž je přičetnost vymezena, nejčastěji však bývá uváděna následující definice přičetnosti: „Přičetností rozumíme způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele. Přičetnost je podmíněna schopností pachatele chápat význam svého činu pro společnost a ovládat své jednání.“¹⁴ Obecně platí, že přičetnost se u každé osoby presumuje, přítomnost nepřičetnosti je pak předmětem dokazování v trestním řízení.¹⁵

Současné pojetí nepřičetnosti je obsaženo v poměrně nové právní úpravě, kterou je zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Tento zákon je účinný od 1. 1. 2010 a jedná se o výsledek dlouholeté kodifikační práce obsahující celou řadu podstatných změn a úprav.

Na samotnou zákonnou úpravu nepřičetnosti má zásadní vliv zcela nové pojetí trestného činu. V trestním zákoníku se již na trestný čin nenahlíží z materiálně-formálního či formálně-materiálního hlediska, jak tomu bylo v předchozí právní úpravě trestního zákona. V trestním zákoníku došlo ke zformalizování definice trestného činu, což má za následek, že z legálního vymezení trestného činu zcela odpadla jeho materiální část, již byla nebezpečnost činu pro společnost. Nové pojetí trestného činu je tedy čistě formální, přičemž lze hovořit o dvou materiálních korektivech, jimiž je hmotněprávní zásada subsidiarity trestní represe a procesněprávní zásada oportunity.¹⁶

V důsledku takto zavedených změn se zcela logicky muselo změnit i právní zakotvení nepřičetnosti, kdy i z jeho vymezení byla vypuštěna část týkající se nebezpečnosti pro společnost. Nová právní úprava vymezuje v ustanovení § 26 tr. zák. nepřičetnosti následovně:

---

¹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 185.

¹⁵ Tamtéž s. 187.

¹⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 23.

„Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“¹⁷ Úprava nepřičetnosti v § 26 bývá také označována jako nezaviněná nepřičetnost.¹⁸ Jedná se o negativní vymezení přičetnosti, kdy není definován stav přičetnosti, ale naopak podmínky, za nichž pachatel přičetný není.

2.1.1 Psychologické kritérium nepřičetnosti

Psychologické kritérium se v odborné právní terminologii velmi často označuje též jako kritérium juristické. Zákon předvídá pro naplnění legální definice nepřičetnosti z hlediska juristického dvě základní podmínky. Jedná se o schopnost rozpoznávací a schopnost určovací.

Schopnost rozpoznávací bývá označována jako rozumové kritérium a spočívá ve způsobilosti pachatele trestného činu uvědomit si, že jeho jednání je protiprávní. V těchto případech nemusí být splněna podmínka, že byl pachatel schopen přesně vnímat nebezpečnost svého jednání pro společnost a rozpoznat jeho konkrétní společenský dopad. K posouzení nebezpečnosti svého jednání postačí pachateli jen obecný úsudek o tom, že jeho jednání je v rozporu s právním řádem.

Druhým kritériem je pak schopnost určovací, jež spočívá ve způsobilosti pachatele ovládat své jednání, tak aby podléhal své vnitřní sebekontrolě a jeho jednání tak nevedlo ke spáchání trestného činu. Tato schopnost bývá proto označována jako ovládací. Pachatel si v tomto případě může uvědomovat, že jeho jednání je protiprávní, ale ani přesto není schopen své jednání ovládnout.¹⁹

K tomu, aby mohl být pachatel shledán nepřičetným, přitom postačí, když je zcela vymizelá jen jedna z obou schopností, což je lehce rozpoznatelné i z legální definice nepřičetnosti, kde zákonodárce využil z hlediska jazykového poměr vylučovací. Pokud by se ovšem jednalo o případ, kdy by obě tyto schopnosti nebo alespoň jedna z nich byly pouze zeslabeny, nemohl by být tento případ posuzován podle ustanovení o nepřičetnosti, ale aplikovala by se nejvýše ustanovení o zmenšené nepřičetnosti.

Analýzou ustanovení § 26 trestního zákoníku lze dojít k závěru, že pro naplnění podmínek nepřičetnosti pachatele je třeba splnit následující požadavky:

---

¹⁷ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁸ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 195.

¹⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 304.

- 1) je zde duševní porucha, jíž je stížen pachatel,
- 2) v důsledku této duševní poruchy je u pachatele zcela vymizelá schopnost rozpoznávací nebo určovací,
- 3) podmínka vymizení schopnosti rozpoznávací a určovací je spolu s duševní poruchou splněna v době spáchání trestného činu.²⁰

Pojmu duševní porucha, který představuje biologické kritérium přičetnosti, se budu dále podrobně věnovat v následující kapitole.²¹ Na tomto místě bych pouze rád uvedl, že vymizení schopnosti rozpoznávací nebo určovací musí být zapříčiněno právě touto duševní poruchou a ta musí být přítomna v době spáchání činu. Pokud by tomu tak nebylo, přítomnost duševní poruchy by pro posouzení přičetnosti pachatele byla zcela irelevantní, mohla by mít ovšem za následek odlišný postup vůči pachateli v trestním řízení, a to v případě, že by se duševní porucha projevila až po spáchání činu.

V rámci dělení podmínek přičetnosti se lze setkat také se členěním na kritérium psychiatrické a kritérium časové. Obsahem psychiatrického kritéria je duševní porucha, která zapříčiňuje vymizení rozpoznávací či určovací schopnosti pachatele (nebo i obou těchto schopností současně). Kritérium časové pak vyžaduje, aby výše uvedenou duševní poruchou trpěl pachatel v době spáchání trestného činu.²² Jedná se tedy o členění, které je od předchozího členění odlišné pouze terminologicky, obsahově je však s tímto členěním totožné.

Pro celkové hodnocení přičetnosti pachatele je podstatné zaměřit se na konkrétní trestný čin, jehož se pachatel dopustil. Jinak se totiž bude nahlížet na stav nepřičetnosti například u méně závažných majetkových trestných činů (typicky krádeží) a jinak u trestných činů vyžadující vysokou míru intelektu pachatele (např. některé hospodářské trestné činy). V důsledku toho může dojít k situaci, kdy se pachatel dopustí více trestných činů, trestně odpovědný z důvodu nepřičetnosti bude ovšem pouze pro některé z nich. Tento stav bývá v odborné literatuře velmi často označován jako takzvaná parciální nepřičetnost.²³

---

²⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 186.

²¹ Kapitola 3.

²² Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 195-196.

²³ Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel. Praha: Instituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 8-9.

2.2 Nepříčetnost u mladistvých pachatelů

2.2.1 Vymezení pojmu mladistvý

V souvislosti s problematikou mladistvých pachatelů je třeba zmínit zvláštní režim jejich trestněprávní odpovědnosti. Mladistvého definuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže takto: „Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku.“²⁴ Vedle obecných znaků trestní odpovědnosti je třeba ještě přihlížet k rozumové a mravní vyspělosti mladistvého pachatele, o němž se výše citovaný zákon zmiňuje v § 5 odst. 1. Jedná se o pojetí, které je často označováno jako relativní právní odpovědnost. Tato odpovědnost spočívá ve výši rozumových a mravních schopností mladistvého. Relativní právní odpovědnost není na rozdíl od absolutní právní odpovědnosti omezena dolní hranicí věku pachatele, tedy jeho 15. rokem života.²⁵

2.2.2 Rozumová a mravní vyspělost

Rozumovou a mravní vyspělost je třeba posuzovat jako jeden celek, jenž se postupně vyvíjí v průběhu dozrávání lidské osobnosti. To, že se tyto dva prvky posuzují jako jeden komplex a nezkoumají se odděleně od sebe, vyplývá i z konstantní judikatury Nejvyššího soudu.²⁶ Při posuzování rozumové a mravní vyspělosti se přihlíží k celé řadě faktorů, které ji mohou ovlivnit. Mezi tyto faktory se řadí například vliv sociálních skupin působících na mladistvého, rodinné zázemí, vzory chování, biologicko-genetické předpoklady a další.²⁷ Složku rozumovou lze definovat jako stav úrovně myšlení jedince, mravní složku pak lze chápat jako postupné osvojování si určitých vzorců společenského chování, na základě nichž si mladistvý pachatel vytváří vlastní morální hodnoty.²⁸

Z hlediska způsobu nahlížení na rozumovou a mravní vyspělost existují v odborné trestněprávní literatuře dva názory. Prvním z nich je názor zastávaný v učebnici trestního práva hmotného v kapitole VIII. zpracované Šámalem. Jedná se o tvrzení, že rozumová a mravní vyspělost je chápána jako zvláštní druh nepřičetnosti. Dle tohoto názoru je zastáván postoj, že rozumová a mravní vyspělost je pouze jiným druhem biologického kritéria přičetnosti a nejedná se o samostatný důvod obecných podmínek trestní odpovědnosti u

²⁴ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

²⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 46.

²⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006

²⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 197-198.

²⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 303.

mladistvých. Své tvrzení pak autor opírá o důvodovou zprávu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, kde je samotná rozumová a mravní vyspělost označena jako podmíněná.²⁹

Zcela odlišný a dle mého názoru správnější a logičtější názor je zastáván Jelínkem v jeho knize Trestní právo hmotné. Ten se k problematice rozumové a mravní vyspělosti vyjadřuje následujícím způsobem: „Podle našeho názoru jde o samostatný obligatorní znak subjektu provinění, který stojí vedle přičetnosti a věku. Nedostatek rozumové a mravní vyspělosti je projevem opožděného dospívání, není patologického rázu, není způsoben duševní poruchou.“³⁰

Domnívám se, že rozumová a mravní vyspělost mladistvého by se neměla považovat pouze za zvláštní druh biologického kritéria, ale měla by se na ni pohlížet jako na zvláštní důvod vylučující trestní odpovědnost. Rozumová a mravní vyspělost totiž vyjadřuje postupný vývoj a formování osobnosti každého jednotlivce. To, že mladiství v době činu trpí nedostatkem rozumové a mravní vyspělosti, neznamená automaticky, že mladiství v době činu trpěl duševní poruchou. Rozumová a mravní vyspělost nemusí být vůbec zapříčiněna přítomností duševní poruchy, a proto by se na ni nemělo nahlížet jako na součást biologického kritéria, ale mělo by se jednat o samostatné kritérium trestní odpovědnosti mladistvého pachatele.

Kratochvíl ve své publikaci věnované trestnímu právu hmotnému k této problematice uvádí, že relativní odpovědnost mladistvého je pouze projevem nezralosti mladistvého a tím de facto vylučuje vliv duševní poruchy na posuzování rozumové a mravní vyspělosti mladistvého. Poukazuje též na to, že již samotným pojmem mladiství a zařazením pachatele do této věkového rozhraní, je zřejmé, že sociální vývoj těchto osob není ještě zcela završen.³¹

V důsledku toho je třeba trestněprávní odpovědnost mladistvého posuzovat nejen z hlediska jeho přičetnosti, ale i z hlediska jeho rozumové a mravní vyspělosti. Ustanovení § 26 tr. zák. a § 5 odst. 1 zák. mládeže se použijí vedle sebe. V případě, že je u mladistvého prokázáno, že byl v době činu nepřičetný, není již třeba aplikovat speciální ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže, jeho trestněprávní odpovědnost je zde již vyloučena.

---

²⁹ Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 189-190.

³⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 198.

³¹ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 424-425.

Případný nedostatek rozumové a mravní vyspělosti je třeba zkoumat jen v případech, kdy vznikne pochybnost o dostatečné zralosti mladistvého. Tento nedostatek je pak obdobně jako možný nedostatek přičetnosti zkoumán prostřednictvím znalce. Pro posouzení rozumové a mravní vyspělosti mladistvého požaduje zákon o soudnictví ve věcech mládeže dva znalecké posudky, a to posudek znalce z oblasti dětské psychiatrie a znalce z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, se specializací na dětskou psychologii.³²

Závěrem lze tedy shrnout, že podmínkou trestněprávní odpovědnosti mladistvého je jeho věk, přičetnost a rozumová a mravní vyspělost. Při absenci kteréhokoliv z těchto tří znaků, nebude tudíž mladistvý pachatel trestněprávně odpovědný.

---

³² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 198-199.

3 Zmenšená přičetnost

3.1 Vymezení pojmu zmenšené přičetnosti

Samotný institut zmenšené přičetnosti je české trestněprávní teorii znám již poměrně dlouhou dobu. Až do účinnosti zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, byla však zmenšená přičetnost vymezena pouze teoreticky. Legální definici zmenšené přičetnosti zákon č. 140/1961 Sb. neznal, i když s pojmem zmenšená přičetnost ve svém textu sám operoval.³³ Přitom v zahraniční úpravě bylo zákonné vymezení zmenšené přičetnosti zcela běžné, kdy jako příklad můžeme uvést trestněprávní úpravu v maďarském trestním zákoně, kde je zmenšená přičetnost chápána spíše jako polehčující okolnost a úpravu v německém trestním zákoníku, kde je její vymezení úzce provázáno s legální definicí nepřičetnosti.³⁴ Zásadní změnu přineslo až přijetí výše uvedeného trestního zákoníku. Ten vymezil zmenšenou přičetnost v ustanovení § 27 následujícím způsobem: „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu měl podstatně sníženou schopnost rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, je zmenšeně přičetný.“³⁵

Na první pohled je patrné, že legální definice zmenšené přičetnosti se téměř neliší od zákonného vymezení nepřičetnosti a je takřka identicky formulována. Největší rozdíl je možno spatřovat v intenzitě vlivu duševní poruchy na rozpoznávací a ovládací schopnosti pachatele. Pachatel není zbaven schopnosti ovládat své jednání a rozpoznat jeho protiprávnost, ale tyto jeho schopnosti jsou pouze zásadní měrou zeslabeny.

Pachatel, jenž spáchá trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, je trestně odpovědný, zmenšená přičetnost tedy trestní odpovědnost nevyklučuje. Zmenšená přičetnost není, a to na rozdíl od trestněprávní úpravy z padesátých let, považována ani za polehčující okolnost. Svůj význam má zejména u určování druhu a výše sankce, ukládané pachateli.³⁶ Problematikou se dále budu podrobněji zabývat v příslušné partii této práce.³⁷

Ke stavu zmenšené přičetnosti je třeba přihlížet i z hlediska závažnosti a povahy spáchaného trestného činu. Tuto problematiku rozvádí ve svém komentáři k trestnímu

---

³³ Např. tomu tak bylo v ustanovení § 25 trestního zákona o upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence a §32 obsahující okolnosti pro uložení trestu za čin spáchaný ve stavu zmenšené přičetnosti

³⁴ Kónyová, E.: Zmenšená přičetnost. Trestní právo, 1998, č. 11, s. 21.

³⁵ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³⁶ Jelínek, J. a kol. Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 189.

³⁷ Kapitola 7.

zákoníku Šámal následujícím způsobem: „Zmenšenou přičetnost obviněného je třeba vzít v úvahu také při hodnocení povahy a závažnosti trestného činu (§ 39 odst. 1, 2), poněvadž duševní stav obviněného charakterizuje osobu pachatele a ovlivňuje míru jeho zavinění, což jsou kritéria, která spoluurčují povahu a závažnost trestného činu ve smyslu § 39 odst. 1, 2, popř. i společenskou škodlivost při použití zásady subsidiarity trestní represe podle § 12 odst. 2.“³⁸

3.2 Vztah ustanovení § 27 a 142 trestního zákoníku

V oblasti trestněprávní teorie lze upozornit na určitý rozpor v chápání a možnosti aplikace ustanovení o zmenšené přičetnosti. K tomuto rozporu dochází zejména u ustanovení §142 tr. zák., jež upravuje privilegovaný způsob usmrcení, kterým je vražda novorozeného dítěte matkou. Toto ustanovení je zákoně vymezeno následovně: „Matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtí při porodu nebo bezprostředně po něm své novorozené dítě, bude potrestána odnětím svobody na tři léta až osm let.“³⁹

Šámal ve svém komentáři k trestnímu zákoníku uvádí: „Rozrušení způsobené porodem je zvláštní znak trestného činu podle §142 a není možné ho zaměňovat s obecnými podmínkami trestní odpovědnosti, vyjádřenými v ustanoveních o nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti. Pro posouzení otázky, zda obviněná jednala v tomto psychickém stavu, je rozhodujícím podkladem posudek znalce – porodníka. Přitom není podstatné, zda byly narušené schopnosti obviněné rozpoznat nebezpečnost svého jednání a ovládnout ho.“⁴⁰ Shodně se k této problematice staví i Hash v knize Trestní právo hmotné.⁴¹

Tento názor ovšem nesdílí ve své publikaci Solnář a s ním spolupracující kolektiv autorů, který tvrdí: „Vyvěral-li tedy stav zmenšené přičetnosti z duševní choroby pachatele, lze postupovat podle §25. Zmenšená přičetnost je v podstatě důvodem ustanovením §220 o vraždě novorozeného dítěte matkou (srov. č. 89/53, 38/76, 16/86; zcela odlišně a dle našeho názoru nesprávně č. 25/92 Sb. rozh. tr.“⁴²

---

³⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 312.

³⁹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁰ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. §140 až 421. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1332.

⁴¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 484.

⁴² Solnář, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003, s. 241.

Právě zmiňované rozhodnutí č. 25/92 se shoduje s názorem uvedeným ve výše citovaných dílech Jelínka a Šámala. Rozrušení způsobené porodem je dle mého názoru nutno chápat jako specifický znak trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou, což potvrzuje i to, že samotné rozrušení je přímo obsaženo ve skutkové podstatě ustanovení §142 trestního zákoníku. Proto v tomto případě nelze posuzovat rozrušení z hlediska obecných podmínek trestní odpovědnosti, tedy i ustanovení trestního zákoníku o zmenšené přičetnosti.

Specifikem této problematiky je i osoba znalce. Stěžejní úlohu zde hraje znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví porodnictví. Děje se tak na popud Nejvyššího soudu ČR, který se k této problematice opakovaně vyjadřoval ve své rozhodovací praxi již od poloviny 70. let dvacátého století. Dle této příslušné judikatury je jedinou vhodnou osobou pro posouzení, zda byla rodička v době porodu ve stavu rozrušení způsobeného porodem, právě lékař z odvětví porodnictví. Ten má prostřednictvím svého posudku prokázat, zda byl naplněn znak skutkové podstaty trestného činu vraždy novorozeného dítěte matkou, tedy přítomnost onoho rozrušení způsobeného porodem.⁴³

Primář MUDr. Havlík při našem rozhovoru uvedl, že se také ztotožňuje s názorem, že jde o stav rozrušení porodem a nikoliv o stav zmenšené přičetnosti, i když uvádí, že mezi znalci z oboru gynekologie-porodnictví se vyskytují i nesouhlasné názory zastávající opačné stanovisko.

Závěrem této kapitoly lze uvést, že zařazení legální definice zmenšené přičetnosti do trestního zákoníku není pouhým formalizmem. Toto vymezení přináší právní jistotu z hlediska vymezení tohoto právního pojmu a ten již není třeba vykládat prostřednictvím judikatury, jak tomu bylo před přijetím trestného zákoníku. Samotný výklad tohoto ustanovení by neměl činit větších obtíží, poněvadž je definován takřka obdobně jako samotná nepřičetnost. Vztahuje se k němu stejné pojmosloví jako k termínu nepřičetnosti, tedy pojem duševní poruchy, rozpoznávacích a ovládacích schopností a jejich vzájemného vztahu, o čemž je již pojednáno v předchozí kapitole této práce. Zásadní rozdíl je tedy pouze v tom, že rozpoznávací a ovládací schopnosti nejsou zcela vymizelé, ale jsou pouze významně zeslabeny, přičemž postačí, když je významně zeslabena pouze jedna z těchto schopností.

---

⁴³ Kučera, J.: Význam znaleckých posudků a formulace otázek v případech vražd novorozených dětí matkami. Kriminologický sborník. 2003, č. 4, s. 34

4 Biologické kritérium přičetnosti

V této kapitole diplomové práce se zaměřím na vymezení pojmu duševní porucha. Cílem není podrobné definování a vymezení všech typů duševních poruch, spíše se budu zabývat systematizací jednotlivých duševních poruch a pokusím se nastínit jejich nejčastější projevy v rovině přičetnosti pachatele. Samotná problematika biologického kritéria je z hlediska odbornosti a lékařské terminologie velmi náročná, a proto jsem některé pasáže konzultoval se znalcem z oboru psychiatrie MUDr. Vladimírem Havlíkem.

4.1 Vymezení duševní poruchy

Biologické kritérium je jednou ze dvou základních podmínek stanovených trestním zákoníkem pro posouzení přičetnosti pachatele. Biologickým kritériem je dle naší účinné právní úpravy duševní porucha. V legální definici nepřičetnosti již není použito pojmu duševní choroba, který byl v naší právní úpravě obsažen dříve a byl pojmem užším, než je současné vyjádření biologického kritéria v podobě duševní poruchy. Toto kritérium bývá také velmi často označováno jako kritérium lékařské.

Duševní porucha je nově vymezena v trestním zákoníku, což je novinka oproti předchozí právní úpravě, kde toto vymezení chybělo. Zákonné vymezení ovšem nepředstavuje uzavřený výčet duševních poruch, jedná se pouze o výčet demonstrativní. Je tomu tak především z toho důvodu, že moderní medicína je velmi dynamickým vědeckým odvětvím a neustále dochází k rozšiřování počtu případů nových onemocnění, které lze pod pojem duševní poruchy podřadit.⁴⁴ Trestní zákoník ve svém výkladovém ustanovení § 123 obsahuje následující definici duševní poruchy: „Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.“⁴⁵ Tato úprava odpovídá mezinárodnímu pojetí systému nemocí ICD 10 (10th Revision of the International Classification of Diseases). Systém ICD 10 však není pro stanovení diagnózy a zároveň tedy i toho, zda byl pachatel stížen duševní poruchou, dostačující. Jedná se pouze o jeden z mezistupňů pro určení celkové psychiatrické diagnózy.

---

⁴⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 186-187.

⁴⁵ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Duševní poruchu lze také vymezit i teoreticky z medicínsko-psychiatrického pohledu: „Duševní porucha se podle moderních medicínských názorů vymezuje jako zřetelná odchylka od stavu duševního zdraví a rovnováhy, kterým se rozumí stav úplné a sociální pohody, jako výslednice vnitřních (genetických) a vnějších (psychosociálních a environmentálních) faktorů.“⁴⁶

Pojem duševní porucha by neměl být zaměňován s pojmem duševní nemoc. Ani tak specializovaný obor jako je forenzní psychiatrie ovšem tyto dva pojmy neodlišuje a operuje zásadně jen s pojmem duševní porucha. Pokud je v psychiatrické terminologii zmíněna duševní nemoc, pak je chápána jako specifitější pojem a představuje zejména možnost léčit duševní stav člověka. Jisté komplikace při hodnocení duševního stavu pachatele mohou nastat tehdy, jestliže pachatel trpí souběžně více než jednou duševní poruchou. Pro zhodnocení, zda byl v době spáchání trestného činu příčetný, bude nutné, aby znalec z oboru psychiatrie velmi detailně zkoumal přítomnost a vzájemnou interakci těchto duševních poruch a jejich celkový dopad na duševní stránku pachatele.⁴⁷

K určení toho, zda jsou dány podmínky pro užití ustanovení o nepřičetnosti případně zmenšené přičetnosti, je rozhodné, jestli byl pachatel stížen duševní poruchou v době spáchání samotného trestného činu a zda se tedy může jednat o čin jinak trestný. Přitom nezáleží na tom, zda se jedná o duševní poruchu déletrvající nebo jen o poruchu přechodnou, případně o duševní poruchu vrozenou či získanou až v průběhu života.⁴⁸ To, že duševní porucha vznikla ještě před spácháním trestného činu a do jeho spáchání úplně vymizela, čímž byl pachatel při spáchání činu zcela příčetný, je pro posouzení jeho duševního stavu v době spáchání činu právně nevýznamné. Stejně tak je tomu i v situaci, kdy ke vzniku duševní poruchy došlo až po spáchání trestného činu. V tomto případě ovšem dochází k následným procesním důsledkům, které jsou upraveny trestním řádem.⁴⁹

S touto problematikou také velmi úzce souvisí otázka tzv. lucida intervalla. Toto latinské označení lze přeložit jako jasné mezidobí. Jedná se o institut spojený s duševní poruchou pachatele, kdy na pachatele působí po delší dobu duševní porucha, ale přitom zde existuje možnost, že trestný čin spáchal v časovém rozmezí, kdy tato duševní porucha právě nepůsobila a jeho ovládací či rozpoznávací schopnosti tím pádem nebyly jejím vlivem

---

⁴⁶ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 302.

⁴⁷ Válková, H.: K „trestněprávnímu obsahu“ duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů. Trestněprávní revue, 2011, č. 9, s. 253-254.

⁴⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 187.

⁴⁹ Tamtéž s. 188-189.

zeslabené nebo vymizelé. Tuto otázku pak musí posoudit soudní znalec. Nelze tedy pachatele shledat automaticky nepřičetným jen z toho důvodu, že trpí duševní poruchou. V každém konkrétním případě se musí zkoumat přítomnost duševní poruchy v době spáchání činu a její vliv na ovládací a rozpoznávací schopnosti osoby.⁵⁰

4.2 Duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci

Jedná se o duševní poruchy, které jsou somaticky (organicky) podmíněny. Typickým a společným znakem těchto duševních poruch je především jejich nezávislost na vůli člověka a jejich značný vliv na jeho ovládací a rozumové schopnosti. Tyto duševní poruchy můžeme členit do čtyř základních skupin.

4.2.1 Organicky podmíněné psychické poruchy

Do této první skupiny patří poruchy, které zapříčiňuje organické poškození mozku (exogenní psychózy). Mezi tyto poruchy se řadí například psychózy způsobené poraněním mozku při úrazu, nádory mozku, epilepsie, Alzheimerova choroba, vaskulární demence a další.⁵¹ Doc. Pavlovský ve své publikaci uvádí ještě podrobnější dělení na organicky podmíněné poruchy postihující mozek a na poruchy vyplývající z celkového onemocnění organismu. Do druhé skupiny duševních poruch, jako projevů celkového onemocnění, se řadí infekce, poruchy hladiny hormonů, avitaminózy a celá řada dalších poruch. V důsledku těchto onemocnění pak může dojít i k jejich psychopatologickým projevům.⁵²

4.2.2 Endogenní psychózy

Jedná se o skupinu psychických poruch, jejichž somatický základ se prozatím pouze předpokládá a pro jejich spojitost se somatickým původem doposud neexistují relevantní vědecké údaje. Podobnost těchto poruch s organicky podmíněnými poruchami spočívá v tom, že mají záporný vliv na osobnost jednotlivce a snižují jeho rozumové schopnosti. Do této skupiny psychických poruch se řadí zejména schizofrenie, cyklotymie (krátkodobá změna nálady a to jak změna na náladu depresivní, tak na náladu dobrou) a taktéž maniodepresivní poruchy (cyklické změny nálady a psychických funkcí).⁵³

---

⁵⁰ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003, s. 234.

⁵¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1181-1183.

⁵² Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie a psychologie. 3. vydání. Praha: Grada Publishing a.s., 2009, s. 38.

⁵³ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1183.

U této skupiny duševních poruch bych se zmínil především o schizofrenii, poněvadž se jedná o nemoc, která je z této skupiny nejznámější a nejvíce rozšířená. Schizofrenii trpí přibližně 0,5 až 1% obyvatel planety. Jedná se o onemocnění spočívající v poruše myšlení a jednání. Jednotlivé složky psychiky jednotlivce nefungují koordinovaně a jsou touto nemocí narušeny. Z medicínského hlediska můžeme rozlišovat schizofrenii paranoidní (provázenou bludy a halucinacemi), hebefrenní (vyskytuje se v pubertálním období), katatonní (buď ve formě stereotypního jednání, nebo strnulosti doprovázené občasnými impulzivními pohyby), simplexní (je charakteristická postupným vývojem a spočívá ve ztrátě zájmu jedince o okolní dění), reziduální (s chronickým průběhem a postupným vymizením pozitivních příznaků) a nediferencovanou.⁵⁴

4.2.3 Stavy alkoholového a drogového opojení

Jde o stavy vyvolané užíváním takzvaných psychoaktivních látek. Může se jednat o ovlivnění krátkodobé psychické činnosti i o ovlivnění trvalého rázu, jež je zapříčiněno užíváním těchto látek delší dobu. Psychoaktivní látkou je látka, která má po aplikaci vliv na duševní procesy organismu. S užíváním takovýchto látek je spojen pojem závislosti. Závislost se projevuje ve dvou podobách, kdy se jedná o závislost fyzickou a závislost psychickou. Fyzická závislost se při nedostatku psychoaktivní látky projevuje především neovladatelným třesem, pocením, nespavostí a dalšími obdobnými příznaky. Psychická závislost je pak typická tím, že osoba trpící nedostatkem psychoaktivní látky si touží znovu tuto látku aplikovat, za účelem dosažení opojných účinků této látky. Závislost je ovšem pouze jedním z celé řady možných důsledků užívání psychoaktivních látek. Mezi další projevy tohoto užívání se řadí akutní intoxikace, škodlivé užívání, odvykací stav a další. Velmi často se vyskytuje především stav akutní intoxikace. Jedná se o přechodnou psychotickou poruchu, která se nejčastěji projevuje v podobě halucinací, narušeného vnímání, psychomotorickými poruchami a abnormálním projevem emocí.⁵⁵ Ve starší terminologii bývá označována jako toxická psychóza.

Mezi psychoaktivní látky lze zařadit alkohol, opiáty, kanabinoidy, sedativa, hypnotika a další.⁵⁶ Samotným účinkům těchto látek na přičetnost pachatele je pak věnována příslušná kapitola této diplomové práce.

---

⁵⁴ Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie a psychologie. 3. vydání. Praha: Grada Publishing a.s., 2009, s. 70-73.

⁵⁵ Smolík, P.: Duševní a behaviorální poruchy. Praha: MAXDORF s. r. o., 1996, s. 122.

⁵⁶ Tamtéž s. 52-54.

4.2.4 Geneticky podmíněné nemoci

Tato skupina obsahuje nemoci, které jsou dány genetickými dispozicemi jedince. Řadíme sem například Downův syndrom nebo Klienefelterův syndrom. MUDr. Havlík k tomu při naší odborné konzultaci uvedl, že Downův syndrom se projevuje v podobě těžké mentální retardace. Do této kategorie lze zařadit i Wilsonovu chorobu. V podstatě jde vždy poruchy, které mají organický základ.

4.3 Hluboké poruchy vědomí

Tyto poruchy způsobují výrazně snížení duševních dispozic jednotlivce, v důsledku čehož není jednatel schopen rozumově ani emočně hodnotit sebe samého a ostatní okolí. Duševní schopnosti osoby musí být sníženy podstatným způsobem, nesmí však dojít k jejich úplnému vymizení, pak by se jednalo o bezvědomí. Úplné vymizení duševních schopností by způsobilo, že by v daném případě chyběl jeden ze základních znaků skutkové podstaty trestného činu, jímž je zavinění.

Osoba trpící tímto typem duševní poruchy ztrácí orientaci, tato ztráta ovšem není vyvolána organicky podmíněným onemocněním, ale původ je čistě psychického rázu. Tyto poruchy vznikají nejčastěji tehdy, kdy je jinak duševně zdravá osoba vystavena mimořádným podmínkám, se kterými se běžně nesečká. V odborné literatuře se pro ilustraci uvádí jako typ této duševní poruchy čin spáchaný ve zlobném afektu či ve strachu o blízkou osobu. Aby bylo možno jednání dané osoby posoudit jako jednání ve stavu hluboké poruchy vědomí, musí míra působení této poruchy dosahovat vysoké hodnoty a zapříčinit tak výrazné omezení rozumného jednání osoby.⁵⁷

4.4 Mentální retardace

Mentální retardace se poměrně nově označuje jako stav duševního opoždění. V současnosti se již nepoužívá předchozího názvu oligofrenie, nicméně ve starší literatuře se tato terminologie stále vyskytuje. Duševní opoždění se projevuje narušením intelektu, kdy se výše intelektu stanoví prostřednictvím inteligenčního kvocientu. Za duševní poruchu je považováno IQ menší než 70. V rámci tohoto pásma můžeme rozlišovat další dělení, kdy jedinci s IQ mezi 50-69 trpí lehkou mentální retardací, s IQ mezi 35 až 49 střední mentální retardací, osoby s IQ pod 35 pak těžkou mentální retardací a u osob s IQ pod 20 se jedná o

---

⁵⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1184.

hlubokou mentální retardací. Dříve bylo pro jednotlivé stupně této duševní poruchy používáno označení debilita, imbecilita a idiocie. Vznik mentální retardace je způsoben nejen genetickými předpoklady, ale i infekčními, toxickými a sociálními příčinami. Z těchto důvodů je potřebné se při hodnocení, zda se jedná o mentální retardaci, zaměřit nejen na stanovení inteligenčního kvocientu pachatele, ale i na další faktory.⁵⁸ Mentální retardací je postiženo něco mezi 1 až 5% lidské populace, přičemž největší množství případů mentální retardace je u jedinců ve věkovém rozmezí 0 až 16 let.⁵⁹ Osoby postižené mentální retardací bývají velmi často emočně labilní a jsou velmi lehce ovlivnitelné ve svém jednání.⁶⁰

4.5 Těžké asociální poruchy

Jedná se o duševní poruchy spočívající v neměnném dlouhodobém stavu, pro který je typický velký rozpor mezi chováním jedince, které je společností obecně očekáváno a jeho reálným chováním v konkrétních situacích. Tato porucha vzniká v období dospívání a na její vznik mají zásadní vliv genetické předpoklady jednotlivce spolu ve spojení s faktorem psychické frustrace. Těžké asociální poruchy se dle prof. Válkové mohou projevovat například nedostatkem empatie a vnímání pocitů jiných lidí, absencí navazování osobních vztahů dlouhodobější charakteru, nepoučitelností, chybějícím pocitem viny, agresí a celou řadou jiných projevů.⁶¹

4.6 Jiné těžké duševní nebo sexuální odchylky

Tato skupina duševních poruch ve své podstatě zahrnuje všechny zbylé duševní poruchy, které nelze z nejrůznějších důvodů podřadit pod některou z předchozích výše uvedených skupin duševních poruch. Při jejich posuzování je třeba zkoumat osobu jedince i z hlediska jeho socializace. Tento faktor může hrát v konečném hodnocení při stanovení příčetnosti pachatele zásadní roli.

4.6.1 Neurózy

Typickým znakem těchto duševních poruch je jejich dočasný charakter a také to, že se velmi často objevují u duševně zdravých a běžně socializovaných osob. Obvykle se projevují

---

⁵⁸ Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie pro právníky. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, s. 67-69.

⁵⁹ Zvolský, P. a kol.: Speciální psychiatrie. Praha: Karolinum, 1997, s. 155.

⁶⁰ Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie a psychologie. 3. vydání. Praha: Grada Publishing a.s., 2009, s. 95.

⁶¹ Válková, H.: K „trestněprávnímu obsahu“ duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů. Trestněprávní revue, 2011, č. 9, s. 254.

v podobě poruch chování při dospívání jedince, a to zejména jako výraznější odchýlení se od vzorců běžného chování například ve formě nutkavého či kverulantského chování.⁶²

4.6.2 Parafilie

Pro parafilii je také vžitě označení sexuální deviace. Parafilie se projevuje ve dvou formách, a to ve formě poruchy pohlavní identity a ve formě poruchy sexuální preference.

Při poruše pohlavní identity touží postižený jedinec po tom, aby byl svým okolím považován za osobu opačného pohlaví. Do této skupiny se řadí především transvestité a transsexuálové.

Porucha sexuální preference spočívá v tom, že se osoba sexuálně ukájí a vzrušuje výrazně odchýlným způsobem. Řadí se sem hlavně fetišisté, exhibicionisté, pedofilové, sadisté, nekrofilové, apod. Pokud je ovšem možno osobu označit za homosexuální či bisexuální, v žádném případě ji nelze považovat za osobu trpící duševní poruchou v podobě parafilie.

Jedinci trpící sexuální deviací jsou považováni za osoby, jež by mohly ohrozit svým chováním běžný chod společnosti. Z tohoto důvodu je u nich velmi často navrhováno ochranné léčení, a to ve formě ambulantní i ústavní, nebo v závažnějších případech i zabezpečovací detence. Za jistou alternativu lze považovat i žádost samotného pachatele o provedení kastrace, což zabrání takřka ve všech případech spáchání dalšího sexuálně motivovaného činu.⁶³

Primář MUDr. Havlík k oblasti duševních poruch jako specialista na sexuologickou problematiku uvádí, že v rámci posuzovaných případů sexuálních deviací jsou s přičetností pachatele trestného činu nejčastěji spojovány tyto duševní poruchy: pedofilie, exhibicionismus, patologická agrese a sadomasochismus. Výskyt těchto duševních poruch je poměrně nízký a dlouhodobě setrvalý. Nejčastěji se tyto nemoci projevují v kombinaci s požitím alkoholu, který tyto osoby dostatečně nabudí a dodá jim odvalu k provedení činu.

Osoby stížené sexuální deviací jsou zpravidla touto poruchou velmi ovlivněné, protože tato deviace významně působí na jejich sexuální pudy, a tím i podstatně snižuje jejich rozumové a ovládací schopnosti.

---

⁶² Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1186-1187.

⁶³ Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie pro právníky. 2. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010, s. 67-69.

4.6.3 Jiné typy závislostí psychické povahy

Do této kategorie je možné zařadit zejména patologické hráčství nebo chronický abúzus bez somatické závislosti na alkoholu či jiné droze.⁶⁴

Na faktický výskyt a četnost případů jednotlivých duševních poruch jsem se dotázal již výše zmíněného MUDr. Vladimíra Havlíka. Mezi nejrozšířenější duševní poruchy zapříčiňující nepříčetnost a zmenšenou přičetnost lze podle něj zařadit psychózy schizofrenního okruhu (schizofrenie, poruchy s bludy a afektivní poruchy), bipolární afektivní poruchy (zejména jejich manická fáze), organické poruchy (demence) a mentální retardace. Z přechodných duševních poruch se pak velmi často vyskytuje toxická psychóza. Ostatní duševní poruchy se vyskytují v menším množství případů. Tento stav je konstantní již od dob středověku, kdy ovšem tyto nemoci nebylo možno z hlediska medicínské terminologie stejně klasifikovat.

Jak již bylo nastíněno v úvodu této kapitoly, je pojem duševní poruchy dosti rozsáhlý a především jeho správné pochopení klade nemalé nároky na odborné znalosti z oblasti psychiatrie i obecné medicíny. Posouzení duševního stavu pachatele proto přísluší znalci z oblasti psychiatrie, kdy této problematice je věnována příslušná pasáž této práce.

---

⁶⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1187.

5 Vliv návykových látek na přičetnost pachatele

5.1. Vymezení návykových látek a jejich klasifikace

Návykové látky jsou v trestním zákoníku vymezeny v ustanovení § 130 následujícím způsobem: „Návykovou látkou se rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.“⁶⁵ Samotné označení těchto látek za návykové není ovšem zcela vhodné, jelikož samotný návyk na tyto látky není jejich pojmovým znakem, a některé z nich dokonce nelze za návykové považovat. Jejich vymezení v trestním zákoníku je demonstrativní, neurčité a je pojato velmi široce.⁶⁶ Speciální zákon č. 167/1998 Sb. o návykových látkách definuje tyto látky úžeji a zahrnuje mezi ně pouze látky psychotropní a omamné a navíc pouze ty, které uvádí ve svých přílohách.

Alkoholem je v právním slova smyslu látka, která obsahuje etanol a v důsledku její aplikace dochází k ovlivnění psychiky jedince, jeho sociálního chování nebo jeho ovládacích a určovacích schopností. Z tohoto vymezení jednoznačně vyplývá, že alkohol nemusí být obsažen pouze v alkoholickém nápoji.⁶⁷ Za alkoholický nápoj se dle § 2 písm. k) zákona o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami považuje: „Lihovina, víno a pivo; alkoholickým nápojem se rozumí též nápoj, který není uveden ve větě první, pokud obsahuje více než 0,5 objemového procenta alkoholu.“⁶⁸

Omamné a psychotropní látky jsou pak vymezeny v již zmíněném zákoně o návykových látkách a o změně některých dalších zákonů. Omamné látky jsou vymezeny v přílohách 1 až 3 a řadí se mezi ně například opium, morfium, heroin a další. Jedná se o látky, v důsledku jejichž užívání dochází k výrazným psychickým změnám a k závislosti. Výčet psychotropních látek je obsažen v přílohách 4 až 7. Tyto látky, mezi něž se řadí například efedrin, diazepam a barbital, mají podstatný vliv na lidskou psychiku.⁶⁹

---

⁶⁵ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 163.

⁶⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1233-1234.

⁶⁸ zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

⁶⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1 až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1234.

Trestní zákoník se v § 130 dále zmiňuje o ostatních látkách způsobilých nepříznivě ovlivnit psychiku člověka, jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti či sociální chování. Mezi takovéto látky můžeme například zařadit: laky, ředidla, lepidla, čisticí a další. Podstatné je, aby byly tyto látky schopné působit na organismus jedince způsobem, který je v citovaném § 130 tr. zák. vymezen, tedy nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti, případně jeho sociální chování.⁷⁰

5.2. Trestný čin opilství

Trestný čin opilství je v trestním zákoníku upraven v desáté hlavě jeho druhé části. Systematicky se tedy řadí mezi trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných. Konkrétně je vymezen v ustanovení § 360 odst. 1 tr. zák.: „Kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let; dopustí-li se však činu jinak trestného, za který zákon stanoví trest mírnější, bude potrestán tímto trestem mírnějším.“⁷¹ Ve druhém odstavci jsou pak upraveny případy *actio libera in causa*, o kterých bude pojednáno dále.

Samotný trestný čin opilství bývá v teorii označován jako *Rauschdelikt*, kdy tento pojem pochází ze zahraničních právních úprav a to zejména z úpravy rakouské a německé. Naše právní pojetí trestného činu opilství je však ojedinělé a odlišuje se od zmíněných zahraničních právních úprav, a to především výší trestní sazby za tento trestný čin. V zahraničních trestních zákonech lze za opilství uložit trest odnětí svobody v maximální délce trvání 5 let. Pětileté odnětí svobody je ovšem v rámci zahraničních trestněprávních úprav nejpřísnější, přičemž tato maximální pětiletá hranice je platná v Německu. Ostatní právní úpravy jsou pak při ukládání trestu odnětí svobody ještě mírnější. Naše právní úprava proto odporuje hlavnímu důvodu zakotvení tohoto trestného činu do trestněprávních předpisů. Tímto důvodem zakotvení by mělo být stíhání pachatele jen za samotné zaviněné přivedení se do stavu nepřičetnosti a nikoliv stíhání pachatele za jednání spáchané v nepřičetnosti.⁷²

Tato koncepce trestného činu opilství je opravdu velmi neobvyklá a přináší celou řadu komplikací při aplikování v praxi. Jde především o hmotněprávní dopad, kdy je třeba i u tohoto trestného činu určit, zda se bude jednat o přečin, zločin nebo zvlášť závažný zločin, dále pak vylučuje aplikovatelnost ustanovení o některých druzích trestů, jímž je například

⁷⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 164.

⁷¹ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁷² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 796-797.

trest domácího vězení, obecně prospěšné práce a další. Z hlediska procesněprávního dopadu tohoto ustanovení se v mnoha případech nebude možné ubírat cestou takzvaných odklonů v trestním řízení, nebude ani možné vést zkrácené přípravné řízení apod. Základní účel ustanovení o opilství by měl být především ten, že pachatel bude trestně odpovědný za zaviněné přivedení se do stavu nepřičetnosti, následné spáchání činu jinak trestného by pak mělo být chápáno jen jako objektivní znak trestnosti pachatele.⁷³

Legální vymezení trestného činu opilství by mělo představovat jakýsi přechod mezi plnou trestní odpovědností pachatele trestného činu a zbavením trestní odpovědnosti pachatele v důsledku nepřičetnosti. Úprava tohoto trestného činu představuje odchýlení se od zásady, že pachatel trestného činu, který se tohoto trestného činu dopustil ve stavu nepřičetnosti, není za tento čin trestně odpovědný. Kdyby se tato zásada uplatnila v plné šíři, poskytovala by v podstatě ochranu společensky nebezpečnému jednání. V případech, v nichž by byl naopak pachatel trestného činu opilství za své jednání plně trestně odpovědný, by docházelo k rozporu se zásadou odpovědnosti za zavinění.⁷⁴ Z tohoto důvodu se obecně jeví zakotvení skutkové podstaty trestného činu opilství do trestního zákoníku jako vhodné a potřebné, přičemž o problematice výše trestní sazby u trestného činu opilství v naší právní úpravě již bylo pojednáno výše.

Z hlediska naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu opilství je individuálním objektem tohoto činu ochrana občanského soužití, sekundárním objektem je pak porušení nebo ohrožení konkrétního zájmu jednáním nepřičetného pachatele.

Objektivní stránka se skládá ze dvou jednání. Prvním z nich je přivedení se do stavu nepřičetnosti prostřednictvím návykové látky (jejím požitím nebo aplikací) a druhým je pak samotné jednání pachatele, jenž je ve stavu nepřičetnosti a tímto svým jednáním se dopouští spáchání činu jinak trestného. Je potřeba zdůraznit, že toto ustanovení se vztahuje pouze na přivedení se do stavu nepřičetnosti a nelze ho tedy aplikovat na stav zmenšené přičetnosti.⁷⁵ V pochybnostech, zda byl pachatel v době spáchání trestného činu nepřičetný nebo zmenšeně přičetný se aplikuje zásada *in dubio pro reo* a postupuje se dle ustanovení o trestném činu opilství. Problém při tomto postupu může znovu činit výše trestní sazby, o níž je pojednáno v předchozím textu.

---

⁷³ Jelínek, J. a kol.: Trestní řád s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 437

⁷⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. §140 až 421. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3046.

⁷⁵ Šubrt, M.: Zaviněná nepřičetnost. Trestní právo, 2011, č. 9, s. 25.

Druhou podmínkou pro naplnění objektivní stránky tohoto trestného činu pak je spáchání kvazideliktu. Označení kvazidelikt se použije proto, že takto spáchaný delikt nesplňuje všechny požadované znaky trestného činu. Absentuje zde přičetnost pachatele a zavinění. U zavinění je možno mluvit pouze o kvazizavinění, jehož formu určíme podle objektivního průběhu kvazideliktu. Toto rozlišení má vliv na procení postup a uložení sankce. Jeho význam se projevuje zejména v oblasti trestných činů proti životu a zdraví. Kvazideliktem mohou být takřka všechny trestné činy, a to i ty, které jsou spáchány ve formě účastenství nebo i ve stadiu pokusu. To ovšem obvykle neplatí pro případ přípravy trestného činu z důvodu nerozvinuté objektivní stránky a pro trestné činy, u nichž se vyžaduje i naplnění znaku pohnutky, pokud tedy pohnutka nebyla pachatelem projevona. Zásadně pak kvazideliktem nemohou být trestné činy, které ve své skutkové podstatě obsahují zneužití návykové látky, jako je tomu například u trestného činu vyhýbání se výkonu služby.

Zaměříme-li se na problematiku pachatelství trestného činu opilství, pak zjistíme, že se jedná o případ tzv. vlastnoručního deliktu. Pachatelem tohoto trestného činu může být pouze osoba, jež se do stavu nepřičetnosti přivede pomocí návykové látky a v tomto stavu spáchá čin jinak trestný. U tohoto kvazideliktu je vyloučeno spolupachatelství dle ustanovení § 23 trestního zákoníku, stejně je vyloučen jednočinný souběh s jinými trestnými činy. V případech trestného činu opilství však nelze vyloučit institut nepřímého pachatelství, a to jak v případě, kdy nepřímý pachatel zneužije opilosti jiné osoby, nebo ji s úmyslem spáchat trestný čin do stavu nepřičetnosti sám přivede.

Odlišná situace může nastat také tehdy, když jiná osoba poskytne pomoc osobě, která je ve skutečnosti nepřičetná, ovšem pomáhající osoba se mylně domnívá, že přičetná je. Tato napomáhající osoba pak může být trestně stíhána za přípravu k trestnému činu.⁷⁶

K naplnění znaků subjektivní stránky trestného činu, v tomto případě postačí obě formy zavinění, úmysl i nedbalost. Zavinění se ovšem vztahuje pouze na přivedení se do stavu nepřičetnosti.⁷⁷

5.3. Případy *actio libera in causa*

Ustanovení § 360 trestního zákoníku obsahuje ve svém druhém odstavci takzvané případy *actio libera in causa*. Toto ustanovení je v trestním zákoníku vymezeno následovně:

---

⁷⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 798-801.

⁷⁷ Šubrt, M.: Zaviněná nepřičetnost. Trestí právo, 2011, č. 9, s. 25.

„Ustanovení odstavce 1, jakož i § 26 se neužije, přivedl-li se pachatel do stavu nepřičetnosti v úmyslu spáchat trestný čin, nebo spáchal trestný čin z nedbalosti, která spočívá v tom, že se přivedl do stavu nepřičetnosti.“⁷⁸ Zákon tak přímo vylučuje aplikaci ustanovení o nepřičetnosti a o trestném činu opilství.

Na základě legální definice v trestním zákoníku můžeme případy *actio libera in causa* dělit do dvou skupin. K rozdělení do těchto skupin dochází na základě toho, zda se pachatel přivedl do stavu nepřičetnosti pouze úmyslně (proto, aby spáchal trestný čin) či úmyslně nebo z nedbalosti.

5.3.1. actio libera in causa dolózní

Jedná se o případy, kdy se pachatel přivede úmyslně do stavu nepřičetnosti vlivem návykové látky. Tyto případy bývají v odborné literatuře označovány jako takzvané napití se na kuráž, kdy pachatel užije návykovou látku proto, aby ve stavu nepřičetnosti spáchal trestný čin. Hledisko trestní odpovědnosti je zde zkoumáno v době, kdy byl pachatel přičetný a teprve se přiváděl do nepřičetného stavu.

5.3.2. actio libera in causa kulpózní

V případech *actio libera in causa kulpózní* je pak pachatel trestně odpovědný za nedbalostní trestný čin. Jde o situace, kdy se pachatel dopustí nedbalostního trestného činu v nepřičetnosti, přičemž nedbalost spočívá v jednání, prostřednictvím něž se do stavu nepřičetnosti přivedl.

Odlisování jednotlivých případů, které byly spáchány pod vlivem návykové látky, je pro právní praxi poměrně dosti obtížným problémem. Důležité je se zaměřit především na psychický vztah nepřičetného pachatele ke spáchanému trestnému činu, a to jak na psychický stav pachatele před spácháním činu, tak v době jeho spáchání.⁷⁹

5.4. Patologická opilost

Patologická opilost, někdy také odborně označována jako patická opilost, je stav, při němž se vlivem návykové látky mění kvalitativní stránka vědomí pachatele, aniž by si pachatel tuto změnu uvědomoval a následně i pamatoval. Většinou se jedná o krátkodobou poruchu vědomí. V tomto stavu se pachatel velmi často dopouští agresivní trestné činnosti či

---

⁷⁸ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

⁷⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 192-194.

poškození věcí. Tento stav je zapříčiněn požitím alkoholu (návykové látky) zpravidla ve spojení s duševní chorobou. Trestní odpovědnost pachatele je pak posuzována podle toho, zda věděl o následcích, které mu požití této látky může způsobit. V důsledku toho se pak konkrétní případ kvalifikuje buď podle ustanovení o nepřičetnosti dle § 26 tr. zák., nebo dle případů *actio libera in causa* či trestného činu opilství.⁸⁰

5.4.1 Typy patologické opilosti

Z psychiatrického hlediska je možné stav patologické opilosti rozčlenit do dvou základních skupin a to na typ epileptoidní a paranoidní.

Epileptoidní typ je svým průběhem velmi podobný epileptickému záchvatu. Chování pachatele se neočekávaně změní a dochází k ovlivnění jeho orientace a vědomí, přičemž tento stav je občas provázen i halucinacemi. Pachatel je v tomto stavu náchylný k neovladatelné zuřivosti, výbuchům hněvu. Pachatel si později zpravidla své jednání vůbec nepamatuje. Tento typ patologické opilosti převažuje četností výskytu případů nad typem druhým, tedy nad typem paranoidním.

Paranoidní typ je charakteristický tím, že jednání pachatele působí navenek přirozeně. Nedochozí zde k tak závažné poruše vědomí a bludné představy a smyslové přeludy tedy také nedosahují značné intenzity. Tyto stavy jsou provázeny pocity úzkosti a strachu, které ovšem na první pohled nemusí být rozpoznatelné. Činnost pachatele je orientována k dosažení určitého cíle. Bludy a přeludy mohou vyústit až k tomu, že pachatel útočí na neexistující protivníky a pokouší se jim uniknout.

Pro oba typy patologické opilosti je společné to, že mohou vzniknout buď náhle jako akutní stav či postupným přechodem z běžné opilosti vyvolané požitím alkoholu. Druhý případ lze nejlépe rozpoznat tak, že podnapilý člověk přestane během velmi krátkého okamžiku jevit známky běžné opilosti a jeho uvažování a pohyby se zdají být systematicky koordinované a přirozené.⁸¹

5.4.2 Praktický výskyt patologické opilosti

Na otázku patologické opilosti jsem se zaměřil i při mé odborné konzultaci s MUDr. Havlíkem. Dle něj se případy patologické opilosti v praxi vyskytují velmi zřídka. Sám MUDr.

---

⁸⁰ Pavlovský, P. a kol.: Soudní psychiatrie pro právníky. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, s. 39.

⁸¹ Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel. Praha: Instituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 36.

Havlík se za celou dobu své více než dvacetileté znalecké činnosti setkal pouze s jedním jediným případem patologické opilosti. Při určování, zda se v daném případě jedná o patologickou opilost, se vyžaduje velmi pečlivé vyšetření znalcem z oboru psychiatrie, které se neobejde také bez vyšetření znalce psychologa. Stěžejní je zde především chování pachatele v období před spácháním činu a také jeho chování v průběhu činu, což je nutno podložit co nejpodrobnějšími výpověďmi svědků, kteří mohli zaznamenat případný průběh spáchání trestného činu, případně si povšimnout změn v chování pachatele.

6 Problematika znaleckých posudků z oblasti psychiatrie

6.1 Obecná charakteristika znaleckého posudku

Znalecký posudek se v rámci trestněprávní nauky řadí mezi důkazní prostředky, a to velmi často mezi důkazní prostředky pro trestní řízení zásadní. Trestní řád upravuje problematiku znaleckých posudků v páté hlavě své první části. Ustanovení § 105 trestního řádu stanoví způsob, jakým se má orgán činný v trestním řízení vypořádat s otázkou, pro jejíž zodpovězení se vyžadují odborné znalosti. Orgán činný v trestním řízení si má v první řadě vyžádat odborné posouzení. K přibrání znalce dochází až v té situaci, kdy je posuzovaná otázka natolik obtížná, že k jejímu řešení není postačující odborné vyjádření. Do novely trestního řádu z roku 2001 se o přibrání znalce rozhodovalo usnesením, po této novele se již o přibrání rozhoduje opatřením. Trestní řád stanoví dva případy, kdy je přibrání znalce pro orgán činný v trestním řízení obligatorní. Jedná se o případy, kdy je třeba provést pitvu mrtvoly a případy vyšetření duševního stavu obviněného, na něž se chci v rámci této kapitoly zaměřit.⁸²

6.2 Znalecký posudek z oblasti psychiatrie

Zásadní význam znaleckého posudku z oblasti psychiatrie je při posouzení přičetnosti pachatele nepopíratelný a je bezpochyby jedním z nejdůležitějších důkazních prostředků v rámci trestního řízení. Znalecký posudek, jímž se má posoudit duševní stav pachatele je posudkem obligatorním, o čemž svědčí i ustanovení § 116 odst. 1 trestního řádu: „Je-li třeba vyšetřit duševní stav obviněného, přibere se k tomu vždy znalec z oboru psychiatrie.“⁸³ K posouzení duševního stavu obviněného postačí pouze jeden znalec z oboru psychiatrie. Ve starší literatuře se lze doposud setkat s tím, že k posouzení duševního stavu obviněného se vyžaduje přibrání dvou znalců. Toto tvrzení je již překonáno díky výše uvedené novele trestního řádu z roku 2001. To ovšem nevylučuje možnost přibrání vyššího počtu znalců, pokud se jedná o posuzování skutečnosti zvláště důležité. Zcela specifickým případem je pak posuzování duševního stavu mladistvého.

Rozsah odborného posouzení duševního stavu vymezují svými otázkami orgány činné v trestním řízení. Zejména na nich pak závisí, zda bude skutkový stav dostatečně objasněn a

---

⁸² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 396-397.

⁸³ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

to i z hlediska psychiatrického posudku. „Obvyklé otázky na znalce-psychiatra při posuzování obviněného (popř. obžalovaného nebo podezřelého) znějí:

1. Zda obviněný trpěl (trpí) duševní poruchou a jakou?
2. Zda je schopen chápat smysl trestního řízení?
3. Zda (a do jaké míry) duševní porucha ovlivnila jeho schopnost rozpoznat protiprávnost (do 31. 12. 2009 společenskou nebezpečnost) inkriminovaného jednání nebo schopnost ovládat své jednání?
4. Zda je jeho pobyt na svobodě nebezpečný?
5. Zda znalec navrhuje uložení ochranného opatření, a jakého (ochranné léčení ambulantní nebo ústavní, popř. zabezpečovací detence)?
6. Popř. další skutečnosti, které vyplnou ze znaleckého zkoumání a mohou být významné.“⁸⁴

V souladu s ustanovením § 116 odst. 3 tr. řádu se znalec vyjádří též k tomu, zda je pobyt obviněného na svobodě bezpečný (srov. bod 4.). Toto vyjádření se vyžaduje v případě, pokud znalec v průběhu vyšetření duševního stavu obviněného dospěl k závěru, že se u obviněného vyskytují příznaky znamenající nepřičetnost či zmenšenou přičetnost.⁸⁵

V souvislosti se zpracováním znaleckého posudku je ještě potřebné zmínit skutečnost, že sám znalec se ve svém posudku nevyjadřuje k tomu, zda byl obviněný v době činu přičetný či nikoliv. K této problematice se ve své rozhodovací praxi několikrát vyjádřil i Nejvyšší soud ČR: „Otázka nepřičetnosti je otázka právní; její posouzení náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Povaha této otázky vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech z oboru psychiatrie. Znalecký důkaz z tohoto oboru je však jen jedním z podkladů pro vytvoření soudcovského přesvědčení o otázce přičetnosti a musí být hodnocen v souvislosti se všemi ostatními zjištěnými skutečnostmi z tohoto hlediska relevantními.“⁸⁶

Závěrem této podkapitoly bych ještě upozornil na problematiku vztahu přičetnosti a způsobilosti k právním úkonům. Zatímco přičetnost je pojmem trestněprávním, způsobilost k právním úkonům je pojmem občanskoprávním a ve vztahu k trestní odpovědnosti pachatele trestného činu není nijak právně relevantní. To ve své judikatuře potvrzuje Nejvyšší soud ČR

---

⁸⁴ Švarc, J. Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. Zdravotnictví a právo. 2011, č. 1, s. 18 – 19.

⁸⁵ Švarc, J. Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. Zdravotnictví a právo. 2011, č. 1, s. 19.

⁸⁶ rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. dubna 1978, sp. zn. 11 Tz 21/78

a to takto: „Zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům podle občanskoprávních předpisů je pro posouzení otázky nepřičetnosti v rámci trestního řízení v zásadě bezvýznamné a nezabývá orgány činné v trestním řízení pro konkrétní případ povinnosti objasnit, zda byl pachatel ve vztahu ke konkrétnímu trestnému činu nepřičetný ve smyslu § 12 tr. zák. Pokud ale již orgán činný v trestním řízení k takovému objasňování přistoupil a zjistil, že ohledně téhož pachatele existuje vedle znaleckého psychiatrického posudku vypracovaného pro potřeby trestního řízení diametrálně odlišný znalecký psychiatrický posudek vypracovaný pro potřeby občanskoprávního řízení, neznamená to, že by neměl tomuto psychiatrickému posudku věnovat pozornost a že by se neměl pokusit vysvětlit příčiny, které jednotlivé soudní znalce k rozdílným závěrům vedly.“⁸⁷

6.2.1 Postup při tvorbě znaleckého posudku

Mezi základní zdroje, z nichž znalec při posuzování duševního stavu obviněného čerpá, se řadí především informace od orgánů činných v trestním řízení, z předložených spisových materiálů, z účasti při výslechu svědka a z účasti při ohledání. Pokud dojde k situaci, že znalec nemá dostatek podkladů pro posudek, může o jejich doplnění požádat orgány činné v trestním řízení.

Největší množství údajů o obviněném pak znalec získá z pozorování a z rozhovoru s obviněným. Jde o rozhovor, v němž znalec záměrně a cíleně klade otázky tak, aby získal o obviněném co možná nejvíce informací. Předmětem rozhovoru jsou dvě základní oblasti. První z nich je rodinná anamnéza, prostřednictvím níž se zjišťuje, zda se v rodinně obviněného nevyskytují duševní poruchy či jiná onemocnění, která by mohla mít vliv na jeho duševní vývoj. Druhá oblast je poněkud obsáhlejší, protože se zaměřuje na samotný předmět zkoumání, na obviněného. Tato část se označuje jako osobní anamnéza. Osobní anamnéza zahrnuje otázky týkající se dětství, školního věku, vojenské služby, zaměstnání, manželství, pohlavního života, povahy, zálib, chorob a také samotné trestné činnosti. Každá z těchto etap lidského života, může zásadně ovlivnit výsledný duševní stav.

Nedílnou součástí celého znaleckého posudku je tělesné vyšetření. V něm je třeba podrobně zkoumat veškeré tělesné nemoci, jež mohou mít vliv i na výskyt výsledné duševní poruchy. Zejména je potřeba se zaměřit na výskyt nádorových onemocnění mozku, progresivní paralýzy, přítomnost vpichů po injekčních jehlách, poruchy nervové soustavy, přítomnost epilepsie a dalších chorob.

---

⁸⁷ rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 7. června 2002, sp. zn. 6 Tz 315/2001

Závěrečným krokem je pak vyhotovení znaleckého posudku. Ten se opírá o data zjištěná v průběhu vyšetření. V posudku znalec uvede odpovědi na otázky, jež mu byly položeny orgány činnými v trestním řízení a stanoví diagnózu vyšetřované osoby. Ke každé odpovědi na otázku dále připojí dostatečné odůvodnění svých závěrů. Znalec může v rámci vyhotovení posudku a získávání údajů pro posudek narazit na dílčí otázku, k jejímuž zodpovězení nemá dostatečnou odbornost. Pro tyto případy je k posouzení oprávněn přizvat specializovaného konzultanta, aby tuto otázku vyřešil. Za případné nedostatky této části posudku však odpovídá nadále znalec osobně.⁸⁸

Znalec by se měl ve svém posudku vyhnout hodnocení věrohodnosti důkazů a nesmí rozhodovat o prokázání zkoumané skutečnosti. Hodnotí-li tedy skupiny důkazů, jež jsou ve vzájemném rozporu, je povinen se vyjádřit k oběma těmto skupinám. Ve výsledku by nemělo dojít k tomu, že znalec označí jednu skupinu protichůdných důkazů za správnější a věrohodnější.⁸⁹

6.2.2 Zvláštní postup při posuzování duševního stavu mladistvých

Současná právní úprava stanoví v případě posouzení duševního stavu mladistvých pachatelů určité odlišnosti. Před účinností novely zákona o soudnictví ve věcech mládeže, která byla provedena zákonem mládeže č. 41/2009 Sb., se pro posouzení duševního stavu mladistvého vyžadovaly dva posudky znalců-psychiatrů, kteří se specializovali na dětskou psychiatrii. Po uvedené novele se tyto podmínky změnilly tak, že v současné době zákon požaduje jeden posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii a druhý pak z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii. Tyto podmínky jsou stanoveny v ustanovení § 58 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.⁹⁰

6.2.3. Pozorování duševního stavu v ústavu

Problematika pozorování duševního stavu obviněného je upravena v § 116 odst. 2 tr. řádu takto: „Nelze-li duševní stav vyšetřit jinak, může soud a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce nařídit, aby obviněný byl pozorován ve zdravotnickém ústavu, nebo je-li ve vazbě, též ve zvláštním oddělení nápravného zařízení. Proti tomuto usnesení je přípustná

---

⁸⁸ Dufek, M. a kol.: Soudní fysiatrie pro právníky a lékaře. Praha: Orbis, 1976. s. 213-219.

⁸⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 404.

⁹⁰ Švarc, J.: Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. Zdravotnictví a právo. 2011, č. 1, s. 20.

stížnost, jež má odkladný účinek.⁹¹ V případech, které jsou mimořádně složité a ojedinělé, je tedy nutné pro přesné zjištění duševního stavu obviněného soudně nařídít pozorování v ústavu. K tomu dochází nejčastěji v situacích, kdy obviněný odmítá spolupracovat při znaleckém posudku nebo zde existuje podezření z toho, že nepřičetnost pouze předstírá. Znalec má při takto nařízeném pozorování mnohem širší možnosti k posouzení duševního stavu.

Protože se však jedná o zásah do svobody člověka volně se pohybovat, trestní řád stanoví striktní podmínky pro délku tohoto pozorování. Ustanovení § 117 trestního řádu omezuje délku pozorování na maximálně dobu dvou měsíců. Pokud je ze strany znalce podaná důvodná žádost o její prodloužení, pak ji může soud a v přípravném řízení soudce na návrh státního zástupce prodloužit, nejvýše však o jeden měsíc.

U mladistvých pachatelů jsou podmínky pozorování ještě přísnější, což je vzhledem k jejich věku zcela pochopitelné.⁹² Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vyžaduje pro zkoumání duševního stavu mladistvého v ustanovení § 58 odst. 2 následující podmínky: „Pozorování duševního stavu nemá trvat déle než jeden měsíc; do té doby je třeba podat posudek. Na odůvodněnou žádost znalců může soud pro mládež a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce tuto lhůtu prodloužit, nikoli však více než o jeden měsíc.“⁹³

6.3. Problematika znalecké praxe při stanovení přičetnosti pachatele

V rámci této podkapitoly bych se chtěl věnovat některým otázkám z problematiky znaleckého posuzování v praxi. Jednotlivé části této pasáže vychází z mého rozhovoru s MUDr. Vladimírem Havlíkem, který je významným odborníkem a dlouholetým soudním znalcem z oboru psychiatrie a jsou zaměřeny především na problematiku vztahující se k nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti.

6.3.1 Možnost předstírání nepřičetnosti

Při mém rozhovoru s MUDr. Havlíkem jsem se ho dotázal, zda je možné nepřičetnost pouze předstírat. MUDr. Havlík odpověděl, že to možné je, ovšem v případech, kdy výsledky vyšetření nejsou zcela prokazatelné, požádají soud, aby rozhodl o možnosti pozorovat osobu

---

⁹¹ zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

⁹² Švarc, J.: Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. Zdravotnictví a právo. 2011, č. 1, s. 21.

⁹³ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

ve zdravotnickém zařízení. Tím se ve většině případů prokáže, zda pachatel svůj duševní stav pouze simuluje. Jedná se zpravidla o jedince, kteří již někdy byli hospitalizováni v psychiatrické léčebně a odpozorovali příznaky různých duševních nemocí od svých spolupacientů. Nejčastěji se pak snaží předstírat schizofrenii. Poměrně rozšířená je tato praxe v romských komunitách, kdy je v rámci této komunity vybrán jeden jedinec, který předstírá hluboký intelektuální defekt. Tento jedinec je pak komunitou předurčen k páchání majetkové kriminality a zpravidla svou roli zvládá velmi dobře. Trestní postih takové osoby je pak takřka nemožný.

6.3.2 Otázka kompetence znalců a jejich vztah k orgánům činným v trestním řízení

Jedna z mých dalších otázek směřovala k vymezení kompetence znalce, resp. zda MUDr. Havlík považuje tyto kompetence za postačující, nebo by uvítal pozměnění legislativy, jež upravuje tuto oblast. Pan primář označil kompetence znalců z hlediska postavení samotného znalce za dostačující a proti současné právní úpravě by nenavrhoval žádné podstatnější změny. Jedinou výhradu pak měl k samotnému řízení před soudem, kdy kritizoval současný trend obhájců, jímž je zpochybňování a napadání znaleckých výpovědí, což se děje na úkor zpochybňování výpovědí svědeckých.

Ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení se vyjádřil v tom smyslu, že tyto orgány pokládají soudním znalcům z oboru psychiatrie nezřídka k zodpovězení otázky, jež překračují právní rámec znaleckých kompetencí.

7 Procesněprávní a sankční důsledky nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti

Cílem této kapitoly není podání vyčerpávajícího výkladu o všech druzích trestněprávních sankcí. Kapitola je více zaměřena na procesněprávní aspekty a sankce spojené s nepřičetností a zmenšenou přičetností pachatele, potažmo s výskytem duševní poruchy po spáchání trestného činu.

7.1 Procesněprávní důsledky přítomnosti duševní poruchy

Duševní porucha, kterou trpí pachatel trestného činu, může ovlivnit i průběh samotného trestního řízení. Jde o případy, kdy pachatel v době spáchání trestného činu duševní poruchou netrpěl, je tedy plně trestněprávně odpovědný, ale výskyt této duševní poruchy se u něj projeví až po samotném spáchání trestného činu. Pokud pachatel není vůbec schopen pochopit smysl trestního stíhání, pak je třeba trestní stíhání přerušit podle příslušných ustanovení trestního řádu. Jedná se o ustanovení § 173, § 188, § 224, § 255 a § 257.⁹⁴ Samotný duševní stav zapříčiněný duševní poruchou pak může mít za následek i odložení výkonu trestu odnětí svobody podle § 322 odst. 1 tr. řádu či přerušeni jeho výkonu podle § 325 odst. 1 tr. řádu.⁹⁵ Nejedná se tedy o hmotněprávní dopad přítomnosti duševní poruchy, ale jde pouze o dopad ve sféře procesní.⁹⁶

7.2 Tresty a ochranná opatření

Pro českou právní úpravu je pro případy ukládání sankcí za trestný čin dospělým pachatelům charakteristický dualismus trestních sankcí. Pojmu dualismus je užíváno proto, že naše právní úprava zakotvuje dva typy trestních sankcí, kterými jsou tresty a ochranná opatření. Tyto dva systémy lze při ukládání sankce použít jednotlivě, ovšem není vyloučeno ani použití obou systémů současně.

---

⁹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 188.

⁹⁵ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 308.

⁹⁶ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 196.

V případech mladistvých pachatelů se princip dualismu trestních sankcí neuplatní, je pro něj naopak typický princip monismu trestních sankcí, jež spočívá pouze v ukládání opatření za provinění nebo čin jinak trestný.⁹⁷

Primární pravidla pro ukládání trestů a ochranných opatření jsou upravena již v Listině základních práv a svobod, a to konkrétně v jejím čl. 39: „Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.“⁹⁸ Tresty lze uložit pouze za spáchání trestného činu pachatelem, který je plně trestněprávně odpovědný.⁹⁹ Ochranná opatření lze uložit jak za spáchání trestného činu, tak za spáchání činu jinak trestného, je ovšem možno je uložit i jiným osobám, než jsou pachatelé trestných činů a činů jinak trestných.¹⁰⁰

7.3 Sankční důsledky nepřičetnosti

Pokud je u osoby v průběhu trestního řízení zjištěno, že se dopustila činu ve stavu nepřičetnosti, jedná se o důvod zastavení trestního stíhání v průběhu vyšetřování podle § 172 odst. 1 písm. e) tr. řádu nebo jeho zastavení při předběžném projednání obžaloby podle § 188 odst. 1 písm. c) tr. řádu. V hlavním líčení pak toto zjištění vede k vynesení zprošťujícího rozsudku v souladu s ustanovením § 226 písm. d) tr. řádu. I v tomto případě je ovšem nutné uvést, že soud vynese zprošťující rozsudek podle písm. d) až tehdy, jestliže není možné vynést ho podle předcházejících písmen tohoto ustanovení. Obdobný dopad jako zjištění nepřičetnosti má i zjištění nedostatku rozumové a mravní vyspělosti u mladistvých.¹⁰¹

Výše uvedené se však nevztahuje na případy nepřičetnosti *actio libera in causa dolosa*, kdy je pachatel plně trestně odpovědný za úmyslný trestný čin a na případy *actio libera in causa culpa*, kdy pachatel odpovídá za nedbalostní trestný čin. Pokud pachatel naplní všechny znaky skutkové podstaty trestného činu opilství, pak je trestně odpovědný podle tohoto ustanovení trestního zákoníku.¹⁰²

Tento postup je dle mého názoru správný. Pachatel, který se do stavu nepřičetnosti přivede zaviněně, by měl za svůj čin odpovídat. Pokud by nebyl trestně odpovědný z důvodu své

---

⁹⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 395.

⁹⁸ usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

⁹⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 395.

¹⁰⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 422.

¹⁰¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 308.

¹⁰² Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepřičetný pachatel. Praha: Inštituce pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1995, s. 76.

nepříčetnosti, jednalo by se o zjevnou dekriminalizaci protiprávního a společensky nebezpečného jednání. O problematice již bylo podrobněji pojednáno v příslušné kapitole.

7.4 Sankční důsledky zmenšené přičetnosti

Podle současného stavu právní úpravy je pachatel, který se dopustil trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti, zcela trestněprávně odpovědný. V případech zmenšené přičetnosti se však použije vůči pachateli zvláštní postup. Tyto postupy je třeba rozlišit pro situace, kdy byl čin spáchaný pachatelem starším 18 let a pro situace, kdy došlo ke spáchání přečinu mladistvým. Dále pak můžeme tyto postupy členit na obligatorní a fakultativní.¹⁰³

Obligatorní postup v případě dospělého pachatele je zakotven v § 40 odst. 1 tr. zák.: „Jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil vlivem návykové látky, přihlédne soud k této okolnosti při stanovení druhu trestu a jeho výměry.“¹⁰⁴ V tomto legálním vymezení je třeba upozornit především na to, že si pachatel stav zmenšené přičetnosti nezpůsobí ani z nedbalosti vlivem návykové látky. Musí se tedy jednat o nezaviněnou nepřičetnost.

Pokud jde o obligatorní postup u mladistvých, ten obsahuje jisté odlišnosti od trestněprávní úpravy týkající se dospělých pachatelů. Tento postup je obsažen v § 25 odst. 2 zák. mládeže: „Při stanovení druhu trestního opatření a jeho výměry soud pro mládež přihlédne také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky.“¹⁰⁵ Hlavním rozdílem je tedy nerozlišování zaviněné a nezaviněné nepřičetnosti u mladistvých pachatelů.

V případě fakultativního postupu má soud při svém rozhodování k dispozici celou řadu variant, které mu dává trestní zákoník a zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Tato jednotlivá fakultativní ustanovení příslušných právních předpisů se aplikují, jsou-li splněny podmínky, jež obsahují.

- 1) Prvním z těchto ustanovení je § 99 odst. 2 písm. a) tr. zák., které umožňuje fakultativní uložení ochranného léčení. V tomto ustanovení se sice přímo nehovoří o stavu

---

¹⁰³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 190.

¹⁰⁴ zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁵ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

zmenšené přičetnosti, ale pouze stavu vyvolaném duševní poruchou, nicméně je možné ho užít i na případy zmenšené přičetnosti.

- 2) Mezi další možnosti lze zařadit ustanovení § 40 odst. 2 tr. zák. Toto ustanovení upravuje opět uložení ochranného léčení. Je tomu tak v případech, kdy soud sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby a současně uloží ochranné léčení. V těchto případech není soud vázán limitací § 58 odst. 3 tr. zák.
- 3) Dále obsahuje trestní zákoník možnost zcela upustit do potrestání a současně uložit pachateli trestného činu ochranné léčení. Tento postup je obsažen v § 47 odst. 1 tr. zák. V odstavci druhém tohoto ustanovení je pak upravena možnost soudu upustit od potrestání při spáchání zločinu a současně uložit zabezpečovací detenci. Zabezpečovací detence se uloží pro případ, že by uložení ochranného léčení nebylo dostačující.
- 4) Zvláštní úprava je obsažena i v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, kde je v § 12 písm. a) upravena možnost soudu upustit od uložení trestního opatření za současného uložení ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.¹⁰⁶

Všechny tyto fakultativní postupy jsou ovšem aplikačně vyloučeny, jestliže si pachatel způsobil stav zmenšené přičetnosti vlivem návykové látky, k čemuž postačuje z hlediska zavinění i nevědomá nedbalost. Tento zákaz se ovšem nevztahuje na upuštění od potrestání za současného uložení zabezpečovací detence podle § 47 odst. 2. Je tomu tak především z důvodu povahy samotné zabezpečovací detence. Dále toto omezení neplatí též v případech uvedených výše pod bodem 4) u mladistvých pachatelů.

Na zmenšenou přičetnost je třeba brát ohled i při hodnocení budoucí nápravy pachatele a je třeba ji zohlednit při výběru věznice, do níž bude pachatel po vynesení odsuzujícího rozsudku zařazen. Ustanovení § 56 odst. 3, jež se týká zařazení pachatele do věznice příslušného typu, pak hovoří o tom, že soud bere mimo jiné zřetel na stupeň a povahu narušení pachatele a jeho případnou možnost resocializace.¹⁰⁷

Od vymezení zmenšené přičetnosti je třeba odlišit stav vyvolaný duševní poruchou, kdy se u stavu vyvolaného duševní poruchou jedná o pojem širší, než je pojem zmenšená přičetnost. Jde o případy, ve kterých pachatel spáchá trestný čin a v době spáchání činu trpí duševní poruchou, přičemž tento stav nemusí být kvalifikován ani jako zmenšená přičetnost. U takového pachatele přichází v úvahu použití institutu upuštění od potrestání a současného

---

¹⁰⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 190-191.

¹⁰⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 312 - 313.

uložení ochranného léčení či v závažnějších případech zabezpečovací detence. Další možností je uložení ochranného léčení podle § 99 odst. 2 písm. a) tr. zák. nebo zabezpečovací detence v souladu s § 100 odst. 2 tr. zák. Jedná se o způsob trestněprávního postihu osob, jež by mohly být pro společnost nebezpečné díky duševní poruše, kterou trpí.¹⁰⁸

Domnívám se, že celý tento mechanismus by mohl být označen jako mechanismus ochranný a preventivní, a to jak v důsledku pro společnost, tak i pro samotného pachatele. Jsem přesvědčen o tom, že tento způsob postihu zmenšeně příčetných pachatelů je adekvátní, a to především vzhledem k možnostem, které má soud k dispozici v podobě fakultativních postupů.

Dále je nutné opětovně poukázat na to, že výskyt zmenšené příčetnosti nelze považovat za polehčující okolnost. Vůči pachateli, který se dopustil trestného činu ve stavu nezaviněné zmenšené příčetnosti, lze ovšem při ukládání druhu a výměry trestu postupovat poněkud odlišným způsobem, než by tomu bylo vůči pachateli zcela příčetnému. Tento postup se tedy může projevit uložením odlišného druhu trestu, než by byl uložen příčetnému pachateli, případně nižší výměrou ukládaného trestu.¹⁰⁹

7.5 Ochranná opatření

Jak již bylo uvedeno výše, ochranná opatření jsou jedním ze dvou druhů trestněprávních sankcí. Soud je oprávněn k jejich uložení dospělému pachateli jak za spáchání trestného činu, tak za spáchání činu jinak trestného. U institutů nepřičetnosti a zmenšené příčetnosti lze ve vztahu k ochranným opatřením hovořit zejména o ochranném léčení, zabezpečovací detenci a ochranné výchově. Ochranná opatření je soud oprávněn ukládat samostatně, v kombinaci s tresty, a dokonce jde jimi i trest nahradit (např. upuštěním od potrestání a současně uložením ochranného léčení).¹¹⁰

7.5.1 Ochranné léčení

Základním cílem ochranného léčení je poskytnutí adekvátní terapeutické péče osobě, která spáchala trestný čin nebo čin jinak trestný. Jejich úprava je obsažena v ustanovení § 99 tr. zák. a vztahuje se i na mladistvé pachatele.

---

¹⁰⁸ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 212.

¹⁰⁹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 456.

¹¹⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 422-424.

Ochranné léčení se obligatorně uloží pachateli činu jinak trestného, jež není z důvodu nepřičetnosti trestně odpovědný, a to v případě, že jeho pobyt na svobodě je nebezpečný. Dalším příkladem obligatorního uložení ochranného léčení je případ, kdy se pachatel dopustí trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti, případně ve stavu, který je vyvolán duševní poruchou a soud se v daném případě rozhodne v souladu s § 47 odst. 1 tr. zák., že upustí od jeho potrestání s tím, že ochranné léčení bude v daném případě vhodnější k ochraně společnosti a k nápravě pachatele. Obligatorně se ochranné léčení uloží také tehdy, když soud dospěje v souladu s § 40 odst. 2 tr. zák. k závěru, že vzhledem ke zdravotnímu stavu pachatele, jež spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti, bude možné dosáhnout účelu i trestem kratším a ukládaný trest sníží pod dolní hranici trestní sazby, kdy přitom není vázán omezujícím ustanovením § 58 odst. 3 tr. zák.¹¹¹

V rámci ukládání ochranných léčení můžeme mimo obligatorního uložení rozlišovat i uložení fakultativní. Soud má možnost jej uložit současně s trestem, a to v případě, že jsou splněny dvě základní podmínky. První podmínka je naplněna tehdy, když se pachatel dopustí trestného činu v důsledku působení duševní poruchy (ve stavu vyvolaném duševní poruchou), druhou je pak požadavek nebezpečnosti pobytu pachatele na svobodě. Stavem vyvolaným duševní poruchou je jak zmenšená přičetnost, tak další stavy zapříčiněné vlivem duševní poruchy dle § 123 tr. zák.¹¹² Další případ, kdy je možné uložit ochranné léčení, je upraven v § 99 odst. 2 písm. b) tr. zák. Podle tohoto ustanovení jej lze uložit pachateli, který zneužívá návykovou látku, a trestný čin spáchá buď pod jejím vlivem, nebo v souvislosti s jejím zneužíváním. Ochranné léčení ovšem uloženo nebude, pokud jeho účelu nelze vzhledem k osobě pachatele dosáhnout. Zneužívání návykové látky musí být dlouhodobé, někdy se hovoří též o chorobném návyku.¹¹³

Ochranné léčení může soud uložit ve dvou formách, jedná se o formu ambulantního léčení a formu ústavního léčení. Maximální délka trvání ochranného léčení jsou dva roky, tuto dobu jde ovšem i opakovaně prodloužit.¹¹⁴

Podle mého názoru je možnost ukládání ochranného léčení nedílnou součástí trestněprávní úpravy, a to zejména z toho důvodu, že jeho prostřednictvím lze vzhledem k osobnosti pachatele spíše dosáhnout jeho nápravy, než by tomu bylo u samotného uložení trestu. Osobě

---

¹¹¹ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1026.

¹¹² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 426.

¹¹³ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 548.

¹¹⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 427-428.

je poskytována odborná lékařská a terapeutická pomoc, kdy ochrana společnosti je zabezpečena příslušnou formou uloženého ochranného léčení.

7.5.2 Zabezpečovací detence

Jedná se o poměrně nový druh ochranného opatření, který byl do naší tehdy účinné právní úpravy zakotven s účinností od 1. 1.2009. Důvodem vzniku tohoto nového trestněprávního institutu byla existence skupiny pachatelů, pro které byla forma ochranného ústavního léčení nedostačující, a to především z důvodu jejich vysoké společenské nebezpečnosti. Do této skupiny se řadili a řadí zejména nebezpeční agresoři a sexuální devianti, u nichž je velké riziko opětovného spáchání dalších trestných činů. Podle účinné právní úpravy se zabezpečovací detence vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou, kde je pachateli poskytováno patřičné léčebné, psychologické a jiné vhodné zabezpečení. Stejně jako je tomu u ochranného léčení, je možné uložit ji i mladistvému pachateli.¹¹⁵

Obdobně jako u ochranného léčení, rozlišujeme zabezpečovací detenci ukládanou obligatorně a fakultativně.

Obligatorní důvody pro uložení zabezpečovací detence jsou uvedeny v § 100 odst. 1 tr. zák. První případ obligatorního uložení nastane, pokud nepřičetný pachatel spáchá čin jinak trestný, jež naplňuje znaky zločinu, pobyt této osoby na svobodě je nebezpečný a případné uložení ochranného léčení by vzhledem k samotné povaze duševní poruchy a možného působení na pachatele nevedlo k dostatečné ochraně společnosti.¹¹⁶ Druhým případem je pak situace, kdy pachatel spáchá zločin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud rozhodne o upuštění od potrestání, přičemž zabezpečovací detence je způsobilá zajistit nápravu pachatele lépe než trest a k této nápravě nedostačuje uložení ochranného léčení.

V rámci fakultativního ukládání zabezpečovací detence rozlišujeme taktéž dva případy, kdy může soud zabezpečovací detenci uložit, oba dva opět působí vůči ochrannému léčení subsidiárně. Soud má možnost zabezpečovací detenci uložit v případě, že se pachatel, jehož pobyt na svobodě je nebezpečný, dopustí zločinu ve stavu vyvolaném duševní poruchou a je mu současně ukládán trest. Další případ fakultativního uložení nastává tehdy, když se

---

¹¹⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 135-136.

¹¹⁶ Kratochvíl, V. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 550.

pachatel oddávající se zneužívání návykové látky znovu dopustil pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním zločinu, ačkoliv byl za takový zločin odsouzen k trestu odnětí svobody nejméně na dvě léta a tento trest byl nepodmíněný.¹¹⁷

Zabezpečovací detence trvá takovou dobu, dokud to vyžaduje ochrana společnosti. Trestní zákoník však ukládá soudu povinnost přezkumu trvání podmínek zabezpečovací detence ve stanovených časových intervalech. U dospělých pachatelů se tak děje nejméně jednou za dvanáct měsíců, pro mladistvé je tento interval zkrácen na dobu nejméně jednou za šest měsíců. Tento přezkum je stanoven zejména z toho důvodu, že uložením zabezpečovací detence dochází k poměrně zásadnímu zásahu do práva na osobní svobodu.¹¹⁸

Domnívám se, že zařazení institutu zabezpečovací detence do naší právní úpravy je velkým přínosem. Jeho hlavním kladem je především přiměřený postih specifického okruhu pachatelů a dostatečná ochrana společnosti. Uložení zabezpečovací detence je jistě pro tuto skupinu pachatelů mnohem vhodnější, než jejich umístění do příslušné věznice v rámci výkonu trestu odnětí svobody.

7.5.3 Ochranná opatření ukládaná mladistvým pachatelům

Mladistvým pachatelům lze dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže uložit ochranná opatření, jejichž výčet je obsažen v § 21 zák. mládeže: „Ochrannými opatřeními jsou: ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova. Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými.“¹¹⁹ Všechna ochranná opatření se pak ukládají podle trestního zákoníku, pouze ochranná výchova se ukládá podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Předpoklady pro uložení ochranné výchovy upravuje § 22 odst. 1 citovaného zákona: „Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije, b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.“¹²⁰ Další podmínkou je pak uznání mladistvého vinným ze spáchání provinění. Ochranná výchova je

---

¹¹⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 428.

¹¹⁸ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1056.

¹¹⁹ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁰ zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

však uložena pouze tehdy, pokud není dostačující uložení výchovy ústavní, která je upravena v zákoně o rodině.

Pokud soud pro mládež rozhodne tak, že upustí od uložení trestního opatření, je možno uložit mladistvému ochranné léčení samostatně. Je však možné uložit jej i vedle ukládaného trestního opatření. Ochranné opatření trvá do doby splnění svého účelu, nejpozději končí osmnáctým rokem věku pachatele, ve výjimečných případech může být v jeho zájmu prodlouženo až do devatenácti let jeho věku.¹²¹

Podle mého názoru je problematika procesních důsledků a sankcí ukládaných nepřičetným a zmenšeně přičetným pachatelům v naší právní úpravě poměrně komplexně a podrobně zpracována. Její klady lze spatřovat zejména v možnosti ukládání obligatorních a fakultativních ochranných léčení a zabezpečovací detence. Případy ukládání zabezpečovací detence však dosud nejsou příliš časté, o čemž jsem se přesvědčil i při exkurzi ve Věznici a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence v Opavě, kde zatím není umístěn žádný pachatel, kterému byla zabezpečovací detence uložena. Opavský detenční ústav se začne zaplňovat až po naplnění kapacity Ústavu zabezpečovací detence v Brně.

---

¹²¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 456.

8 Srovnání české a slovenské právní úpravy

Ve Slovenské republice je pro trestněprávní vymezení nepřičetnosti a s ní souvisejících institutů stěžejní úprava ve slovenském trestném zákoně. Tento zákon vstoupil v účinnost k 1. 1. 2006 a koncepčně je pojatý obdobně jako náš trestní zákoník. Přes podobnost české a slovenské trestněprávní úpravy jsou některé otázky ve slovenském trestním zákoně řešeny poněkud odlišně, nebo nejsou řešeny vůbec a jejich vymezení je ponecháno právní nauce nebo judikatuře.

Úprava nepřičetnosti je zakotvena v § 23 trestného zákona následovně: „Kdo pro duševní poruchu v čase spáchání činu jinak trestného nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, pokud tento zákon nestanoví jinak.“¹²² Pojetí nepřičetnosti je tedy velmi blízké pojetí zakotveném v našem trestním zákoníku. Odlišnost lze spatřovat pouze v poslední větě slovenské legální definice nepřičetnosti. Její význam spočívá v tom, že ustanovení o nepřičetnosti se neaplikuje, pokud se pachatel činu přivedl zaviněně do stavu nepřičetnosti vlivem návykové látky. Pachatel je v těchto případech odpovědný podle ustanovení trestného zákona o opilství nebo dle případů *actio libera in causa*.¹²³

Na rozdíl od české právní úpravy nedefinuje slovenský trestný zákon zmenšenou přičetnost. Její vymezení je ponecháno judikatuře a právní teorii. Ta vymezuje zmenšenou přičetnost jako stav, kdy je v důsledku duševní poruchy výrazně snížena ovládací nebo rozumová schopnost pachatele. Zmenšená přičetnost ovšem stejně jako u nás nevyklučuje trestní odpovědnost.¹²⁴

Ve slovenském trestném zákoně nenajdeme ani vymezení pojmu duševní porucha. Ivor ve své publikaci uvádí, že duševní porucha představuje odchylku v chování jednotlivce, jíž se odchyluje od určité normy. Duševní poruchy následně člení na duševní choroby, chorobné duševní stavy a krátkodobé duševní poruchy. Dále uvádí, že takto určená duševní porucha

---

¹²² zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů

¹²³ Čentěš, J. a kol.: Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex, 2006, s. 59.

¹²⁴ Burda, E. a kol.: Trestný zákon: komentár, I. diel. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 154.

zapříčiňuje nepřičetnost, jen pokud v jejím důsledku dojde k vymizení ovládacích nebo rozumových schopností.¹²⁵

Úprava trestného činu opilství je opět velmi podobná naší úpravě. První odstavec § 363 trestného zákona se naprosto shoduje s § 360 odst. 1 tr. zák. Jedinou výjimku představuje výše trestní sazby, kdy v trestném zákoně je trest odnětí svobody stanoven od tří do osmi let. Výše horní hranice trestní sazby za trestný čin opilství je sice na Slovensku nižší než v České republice, i přesto je však neúměrně vysoká a odporuje samotné podstatě trestného činu opilství.

Významnou odlišnost lze na první pohled také spatřovat v odstavci druhém, kde je výslovně vymezen pouze případ *actio libera in causa dolosa*, přičemž případ *actio libera in causa culposa* zde výslovně uveden není, a tudíž musí být dovozován. Čentěš k tomu uvádí, že v případech *actio libera in causa culposa* bude třeba postupovat podle obecných zásad pro určení trestní odpovědnosti a pachatel bude odpovídat za trestný čin spáchaný z nedbalosti. Tato nedbalost se vztahuje i na samotné přivedení se do stavu nepřičetnosti, kdy pachatel před aplikací návykové látky věděl, že může trestný čin spáchat, ale bez přiměřených důvodů spoléhá, že jej nezpůsobí, anebo o tom neví, ale vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům o tom vědět měl a mohl.¹²⁶

Dalším komparovaným institutem, který však již obsahuje podstatné rozdíly, je institut zabezpečovací detence, který je upraven v § 81 trestného zákona. V prvním odstavci tohoto ustanovení je zakotveno obligatorní uložení detence. Ve slovenské právní úpravě je možné detenci uložit tehdy, když odsouzený pachatel trestného činu onemocní v průběhu výkonu trestu odnětí svobody nevléčitelnou duševní chorobou. Další podmínku představuje nebezpečnost pobytu takového pachatele na svobodě pro společnost. Na návrh státního zástupce nebo ředitele věznice, ve které je trest odnětí svobody vykonáván, rozhodne soud o přerušení výkonu trestu a o umístění osoby do detenčního ústavu. Tyto podmínky pak musí být splněny kumulativně. Jde tudíž o pachatele, který byl v době spáchání činu trestně odpovědný a závažné duševní onemocnění se u něj projevilo až ve výkonu trestu. Podstatné

---

¹²⁵ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné: všeobecná časť, II. zväzok. Bratislava: Iura Edition, 2006 s. 127

¹²⁶ Čentěš, J.: Hmotneprávné aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike [online] infodrogy.sk, [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné na <http://www.infodrogy.sk/indexAction.cfm?module=Library&action=GetFile&DocumentID=626>

je, aby detence byla uložena ještě před propuštěním odsouzeného na svobodu, jakmile je totiž propuštěn, detenci již uložit nelze.¹²⁷

V § 81 odst. 2 je pak upravena fakultativní možnost soudu uložit detenci pachateli, který je ve výkonu trestu odnětí svobody a odmítá se podrobit ochrannému léčení nebo znemožňuje dosažení jeho účelu. Pobyt odsouzeného na svobodě musí být nebezpečný pro společnost a současně musí existovat důvody pro uložení ochranného léčení. Tyto podmínky je třeba splnit kumulativně. Odlišnost od prvního odstavce je možno spatřovat v tom, že se odsouzený umístí do detenčního ústavu až po výkonu samotného trestu. Z výše uvedeného pak vyplývá subsidiarita detence vůči ochrannému léčení.¹²⁸

Na první pohled je tedy zřejmé, že účel zabezpečovací detence v obou státech je sice stejný, má chránit společnost před dalším protiprávním jednáním takto nebezpečných osob, ale liší se podmínkami, za nichž je detence ukládána. V naší právní úpravě může být zabezpečovací detence uložena jak samostatně, tak vedle ukládaného trestu. Na Slovensku je ukládána buď na dobu po skončení výkonu trestu, nebo znamená přerušování jeho výkonu. Další odlišností je ukládání detence pachateli, který byl v době spáchání činu trestněprávně odpovědný, přičemž duševní porucha se u něj projevila až v průběhu výkonu trestu. Domnívám se, že naše právní úprava je poněkud racionálnější, a to především díky samotnému přístupu k osobě pachatele, kdy pachateli nemusí být uložen trest odnětí svobody, ale může mu být uložena samostatně pouze zabezpečovací detence, kde je pachateli poskytováno patřičné léčebné, psychologické a jiné vhodné zabezpečení.

Po provedení komparace obou právních úprav je patrné, že právní úprava v České republice je oproti právní úpravě ve Slovenské republice v některých ohledech více podrobná a definuje určité právní instituty, které slovenská právní úprava nezná. Hlavní výhodou českého trestního zákoníku lze spatřovat v zákonném vymezení zmenšené přičetnosti, které je jistě velkým přínosem, a to především z hlediska právní jistoty. Dalšími instituty, jež nejsou ve slovenském trestném zákoně obsaženy, jsou instituty duševní poruchy a případy *actio libera in causa dolosa*, které proto musí být pouze dovozovány, což jistě není zcela žádoucí stav. V těchto ohledech by tedy mohla česká právní úprava představovat inspirační zdroj pro případné změny slovenské úpravy.

---

¹²⁷ Burda, E. a kol.: Trestný zákon: komentár, I. diel. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 541.

¹²⁸ Čentěš, J. a kol.: Trestný zákon s komentárom. Žilina: Eurokódex, 2006, s. 131 – 132.

Český trestní zákoník by naopak mohl být doplněn o druhý odstavec § 26, který definuje nepřičetnost. Tento odstavec by podle slovenského příkladu mohl obsahovat případy zaviněného přivedení se to stavu nepřičetnosti, tedy případy *actio libera in causa*. Tuto problematiku pak podrobněji rozvádím v kapitole věnované návrhům *de lege ferenda*.

9 Úvahy de lege ferenda

V této kapitole bych chtěl poukázat na některé problematické instituty z oblasti nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a pokusit se alespoň přibližně nastínit varianty jejich možného řešení.

9.1 Duševní porucha

Jak již bylo uvedeno v předchozím textu, je legální definice duševní poruchy nově zakotvena přímo v textu zákona. Jedná se o úpravu obsaženou v § 123 tr. zák. Zákonodárce použil pro vymezení duševní poruchy legální definici, u které se může na první pohled zdát, že se jedná o taxativní výčet duševních poruch. Ve skutečnosti se však jedná pouze o výčet demonstrativní, o čemž svědčí použití sousloví „jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka“.

Podle mého názoru by bylo vhodné duševní poruchu vymezit spíše více obecně, a to bez jakýchkoliv výčtů a příkladů, které mohou být zavádějící. Vzhledem k poměrně rychlému a dynamickému vývoji v oblasti moderní psychiatrie je možné, že budou objevovány další typy duševních poruch a jejich podřazování pod současné vymezení duševní poruchy by mohlo být v budoucnu obtížné. Domnívám se, že by bylo možné duševní poruchu definovat jako mentální, sociální, organickou, biochemickou či genetickou dysfunkci, jež mění stav psychiky jedince a má nepříznivý dopad na jeho prožívání a chování.

Pokud by byla legální definice duševní poruchy pojata kazuisticky, přicházela by v úvahu možnost, že by některé duševní odchylky nebylo možno subsumovat pod některou z duševních poruch obsažených v kazuistickém výčtu. To by mohlo způsobit neúměrně tvrdý postup vůči pachateli. Tomu by například mohl být uložen trest odnětí svobody, i když jinak by bylo vhodné uložit ochranné léčení, případně zabezpečovací detenci.¹²⁹ Na základě výše uvedeného se domnívám, že případné využití taxativního výčtu duševních poruch by bylo zcela nevhodné.

9.2 Opilství

U trestného činu opilství vzniká problém již v jeho samotném označení. Toto označení totiž může v širší veřejnosti vzbuzovat dojem, že trestný čin, jenž je takto označený, lze

---

¹²⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 395.

spáchat pouze po požití alkoholického nápoje. Ve skutečnosti je ale velmi obtížné najít vhodné označení pro tento trestný čin, aniž by jeho označení bylo příliš dlouhé a popisné. Langer ve svém článku uvažuje například o označení „Porušení chráněného zájmu v zaviněné nepřičetnosti.“¹³⁰ Tato otázka tak zůstává nadále nedořešena.

Nejzávažnějším problémem spojeným s trestným činem opilství, je samotná nepřiměřená výše trestního postihu. Díky rozmezí trestní sazby od 3 do 10 let se bude i u trestného činu opilství určovat, zda se jedná o přečin, zločin nebo zvláště závažný zločin. Dále nebude možné v určitých případech uložit některé druhy trestů, jimiž jsou například domácí vězení, obecně prospěšné práce nebo peněžitý trest. Z procesního hlediska se bude muset řešit otázka možnosti vydání trestního příkazu, odklonů a další. Na první pohled je zřejmé, že se naše právní úprava odchyluje nejen od zahraničních právních úprav, ale navíc i od celkového účelu trestného činu opilství, kterým není postih za výsledek dosažený v tomto stavu, ale je jím postih za zaviněné přivedení se do stavu nepřičetnosti.¹³¹

U trestného činu opilství bude v důsledku uvedených skutečností nutné řešit i otázku kvazideliktu. Ta bude důležitá zejména pro určení trestní sazby. Pokud bude trestní sazba za kvazidelikt nižší, než trestní sazba ukládaná za trestný čin opilství, použije se dle dikce zákona sazba mírnější, tedy trestní sazba stanovená pro tento kvazidelikt.¹³²

Do budoucna lze tedy zákonodárci doporučit, aby zvážil možnost snížení trestní sazby u trestného činu opilství, čímž by se vyřešila celá řada současných aplikačních problémů.

V souvislosti s úpravou případů *actio libera in causa* připadá v úvahu řešení, kdy by se tyto případy mohly přičlenit k ustanovení o nepřičetnosti. Důvodem této změny je obecnost úpravy případů *actio libera in causa*, a tudíž by bylo vhodnější jejich zařazení spíše k úpravě nepřičetnosti, než zařazení k trestnému činu opilství, který je obsažen ve zvláštní části trestního zákoníku.¹³³

Domnívám se, že s výše uvedeným řešením lze souhlasit a tyto případy je možné zařadit jako druhý odstavec ustanovení trestního zákoníku o nepřičetnosti. Dle mého názoru však nejde o změnu, která by byla zcela nezbytná. Inspiraci pro tento krok by bylo možné hledat například i ve slovenské právní úpravě nepřičetnosti.

9.3 Návykové látky

¹³⁰ Langer, P.: Trestný čin opilství. Dokončení (2. část). Bulletin advokacie, 2005, č. 3, s. 30-31.

¹³¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, s. 797.

¹³² Šubrt, M.: Zaviněná nepřičetnost. Trestí právo, 2011, č. 9, s. 27.

¹³³ Langer, P.: Trestný čin opilství. Dokončení (2. část). Bulletin advokacie, 2005, č. 3, s. 31.

Návykovým látkám je věnována příslušná část páté kapitoly této práce. Na tomto místě bych se rád zabýval pouze samotným termínem návyková látka. Toto označení je dlouhodobě kritizováno právní teorií. Látky, které lze pod tento pojem podřadit, totiž nemusí vůbec způsobovat samotný návyk. Důležité je, aby působily na psychiku člověka tak, že ovlivní jeho rozpoznávací nebo ovládací schopnosti. Mohou také působit na sociální chování jednotlivce.¹³⁴

Při vytváření návrhu nového trestního zákoníku se uvažovalo o nahrazení pojmu návyková látka pojmem jiným. Mezi návrhy se objevovala například označení jako droga nebo opojná látka. Nakonec však bylo pro svou vžitost zachováno označení návyková látka.¹³⁵

Použití termínu návyková látka není jistě nejvhodnějším řešením, ale domnívám se, že případná změna tohoto označení bude jen stěží prosaditelná. Nejspíše nezbyvá nic jiného, než se smířit s argumentem citovaným výše, kterým je vžitost a dlouhodobé užívání tohoto označení.

---

¹³⁴ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou. 1. Vydání. Praha: Leges, 2009, s. 163.

¹³⁵ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. §1až 139. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1234.

Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zejména vymezení pojmů nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti a dalších hmotněprávních i procesních institutů trestního práva, které jsou s nimi velice úzce spjaty. Pokusil jsem se nejen tyto jednotlivé pojmy samostatně definovat, ale také zařadit je do celkového kontextu tak, aby vytvořily ucelený obraz o tom, jaký dopad má na postup vůči pachateli trestného činu přítomnost duševní poruchy způsobující stav nepřičetnosti nebo zmenšené přičetnosti v době spáchání tohoto činu.

V samotném úvodu práce jsem se zabýval historickým vývojem nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti na našem území, který měl naznačit vývoj nahlížení na osoby trpící duševní poruchou, které se dopouštěly trestné činnosti. Tento historický nástin měl napomoci lepšímu porozumění současné právní úpravy zakotvené v trestním zákoníku a poukázat na problémy, které byly s menším či větším úspěchem v průběhu historického vývoje odstraňovány. V dalších kapitolách jsem se pak věnoval vymezení nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti dospělých i mladistvých pachatelů podle účinné právní úpravy. Zásadní novinkou, kterou zavádí trestní zákoník a jež do jeho účinnosti v naší právní úpravě chyběla, je zakotvení zmenšené přičetnosti. Díky tomu ji již není nutné dovozovat teoreticky nebo prostřednictvím judikatury, jak tomu bylo dříve. Podle mého názoru jde o jednu z pozitivních změn, kterou nový trestní zákoník přinesl.

Dále považuji za vhodné uvést, že problematika nepřičetnosti a zmenšené přičetnosti, ač se to na první pohled nemusí zdát, je velmi rozsáhlá a na její vypracování zdaleka nepostačuje znalost právních předpisů a trestněprávní teorie. Tím především nepřímo poukazují na otázku biologického kritéria. Podrobné pojednání o duševních poruchách způsobujících nepřičetnost a zmenšenou přičetnost by jistě bohatě stačilo na vydání samostatné vědecké publikace, jež by svou odborností zasahovala spíše do oblasti psychiatrické medicíny, než do oblasti trestněprávní. V oblasti psychiatrie se totiž vyskytuje enormní množství těchto duševních poruch, které jsou v mnoha případech různě modifikovány a navzájem se ovlivňují. To ovšem nebylo cílem této práce, proto je v ní uvedeno obecné vymezení duševní poruchy, systematizace duševních poruch a doplnění o jejich nejznámější a nejčastěji se vyskytující případy. Důležitou změnou je oproti předcházející právní úpravě vymezení duševní poruchy přímo v trestním zákoníku.

V této diplomové práci je věnována příslušná kapitola i návykovým látkám a činům spáchaným pod jejich vlivem. Samotná problematičnost pojmu návyková látka je zmíněna, stejně jako je tomu u některých problematických aspektů trestného činu opilství, v kapitole zaměřené na návrhy de lege ferenda. Zejména je zde upozorněno na nevhodnost označení „návyková látka“ a u trestného činu opilství na příliš vysokou trestní sazbu, která de facto popírá účel existence tohoto trestněprávního institutu.

Nedílnou součástí této práce je kapitola o znaleckém posudku. Znalecký posudek je stěžejním prvkem při určování, zda byl pachatel v době činu příčetný, nepřičetný nebo zmenšeně příčetný. Tuto kapitolu jsem, stejně jako některé další kapitoly, obohatil pro lepší pochopení dané problematiky o případy z praxe, se kterými mě seznámil MUDr. Vladimír Havlík.

Nepříčetnost, zmenšenou příčetnost a stav vyvolaný vlivem duševní poruchy nelze chápat izolovaně pouze z pohledu trestního práva hmotného, je třeba je spojit i s jejich procesními důsledky. Ve své práci jsem se v rámci této kapitoly zaměřil také na ochranná opatření, která je v těchto případech možné uložit.

Jsem přesvědčen, že se mi podařilo dosáhnout vytýčeného cíle, a tato práce obsahuje komplexní souhrn podstatných údajů o nepřičetnosti a zmenšené příčetnosti, a to i přesto, že jsem se některým problémům kvůli omezenému rozsahu práce nemohl věnovat hlouběji. Věřím, že zařazení některých praktických poznatků mou diplomovou práci obohatilo a použité odborné termíny tak v kontextu právní praxe budou srozumitelnější.

Seznam použité literatury

Publikace

- Burda, E. a kol.: Trestný zákon: komentár, I. diel. Praha: C. H. Beck, 2010. 1136 s.
- Císařová, D., Vanduchová, M.: Nepříčetný pachatel (aktuální praktické i teoretické problémy trestního práva a trestního řízení v ČR v souvislosti s posuzováním nepřičetnosti – srovnávací studie). Praha: Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, svazek 55, 1995. 97 s.
- Čentěš, J. a kol.: Trestný zákon s komentářem. Žilina: Eurokódex, 2006. 692 s.
- Dufek, M. a kol.: Soudní psychiatrie pro právníky a lékaře. Praha: Orbis, 1976. 269 s.
- Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné: všeobecná časť, I. zväzok. Bratislava: Iura Edition, 2006. 530 s.
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 1. vydání. Praha: Leges, 2009. 895 s.
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: Leges, 2009. 895 s.
- Jelínek, J. a kol.: Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2009. 1216 s.
- Kincl, J., Urfus, V., Sřejpek, M.: Římské právo. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 386.
- Kratochvíl, V.: Trestní právo hmotné: obecná část. Praha: C. H. Beck, 2009. 797 s.
- Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné: obecná část. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010. 584 s.
- Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie pro právníky. Praha: Karolinum, 1998. 75 s.
- Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie pro právníky. 2. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2010. 79 s.
- Pavlovský, P. a kol.: Soudní psychiatrie a psychologie. 3. vydání. Praha: Grada Publishing, a. s., 2009. 232 s.
- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Systém českého trestního práva: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Orac, 2003. 456 s.
- Smolík, P.: Duševní a behaviorální poruchy. Praha: MAXDORF s. r. o., 1996, s. 504.
- Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1287.
- Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník II. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1289-3285.
- Zvolský, P. a kol.: Speciální psychiatrie. Praha: Karolinum, 1997, s. 206.

Odborné články v časopisech

Kónyová, E.: Zmenšená přičetnost – podněty k rekodifikaci. *Trestní právo*, 1998, roč. 3, č. 11, s. 19-22.

Kučera, J.: Význam znaleckých posudků a formulace otázek v případech vražd novorozeneč dětí matkami. *Kriminalistický sborník*. 2003, č. 4, s. 30-37

Langer, P.: Trestný čin opilství (dokončení). *Bulletin advokacie*, 2005, č. 3, s. 28-33.

Říha, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 4, s. 35-39.

Říha, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 5, s. 37-40.

Říha, J.: Vývoj právní úpravy nepřičetnosti na našem území. *Trestní právo*, 2007, roč. 12, č. 7-8, s. 38-48.

Šubrt, M.: Zaviněná nepřičetnost. *Trestní právo*, 2011, č. 9, s. 23-28.

Švarc, J.: Znalecké posuzování duševního stavu v trestním řízení. *Zdravotnictví a právo*, 2011, č. 1, s. 17 – 23.

Válková, H.: K „trestněprávnímu obsahu“ duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 9, s. 253-256.

Právní předpisy

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 305/2005 Z. z. trestný zákon, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 52/2009 Sb.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění zákona č. 63/1956 Sb.

Judikatura

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. dubna 1978, sp. zn. 11 Tz 21/78

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 7. června 2002, sp. zn. 6 Tz 315/2001

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006

Internetové zdroje

Čentěš, Jozef.: Hmotnéprávné aspekty trestnej činnosti páchanej v súvislosti s nealkoholovou toxikomániou v Slovenskej republike [online] infodrogy.sk, [cit. 22. 3. 2012]. Dostupné na

□ <http://www.infodrogy.sk/indexAction.cfm?module=Library&action=GetFile&DocumentID=626> □

Anotace

Cílem této diplomové práce je především vymezení nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti. Jedná se o pojmy z oblasti trestního práva, které přímo souvisí s trestněprávní odpovědností pachatele trestného činu.

V práci je obsažen stručný historický vývoj nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti na území dnešní České republiky. Především se ale zaměřuje na současnou právní úpravu výše zmíněných institutů, jejich legálních kritéria i některé sporné otázky, které s nimi souvisejí. Příslušná část práce také řeší problematiku rozumové a mravní vyspělosti mladistvých pachatelů, která představuje samostatné kritérium jejich trestní odpovědnosti.

Zvláštní kapitola je věnována biologickému kritériu, tedy pojmu duševní porucha. Tato kapitola obsahuje vymezení a systematickou klasifikaci těchto duševních poruch. V navazujících kapitolách je pak vymezen vliv návykových látek na příčetnost pachatele a znalecké posuzování z oboru psychiatrie, které je doplněno o příklady ze znalecké praxe.

V diplomové práci nechybí ani procesněprávní aspekty nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti pachatele, kdy je zvláštní pozornost věnována především sankcionování těchto osob. V závěru je uvedena i komparace právní úpravy nepříčetnosti a zmenšené příčetnosti v České republice s právní úpravou ve Slovenské republice. Diplomová práce je pak zakončena návrhy na možné změny pro budoucí právní úpravu.

Klíčová slova

Nepříčetnost, zmenšená příčetnost, duševní porucha, rozumová a mravní vyspělost, návyková látka, znalecký posudek

Annotation

The aim of the thesis is especially to define insanity and diminished sanity. These two elements of Criminal Law are closely connected to the criminal responsibility of a perpetrator.

The thesis contains a brief history of insanity and diminished sanity in the present territory of the Czech Republic, but mainly it is focused on the current legislation of the abovementioned institutions, their legal criteria and some related problematic issues. Another part deals with the intellectual and moral maturity of the juvenile perpetrators that is a separate criterion of their criminal responsibility.

A special chapter is devoted to the biological criterion – a mental disorder. This chapter includes a definition and a systematic classification of the mental disorders. In the following chapters there is a specification of the impact of addictive drugs on insanity of the perpetrator and an expert testimony in the field of psychiatry, which is also completed by some examples from an expert's work experience.

The aspects of insanity and diminished sanity in the criminal proceedings are not missing in the thesis as well. A special attention is paid to sanctions against these persons. In conclusion the work mentions legal regulations of insanity and diminished sanity in the Czech Republic in comparison with the legal regulations in the Slovak Republic. The thesis is ended by some suggestions for future potential improvements of the legal regulations.

Key Words

Insanity, diminished sanity, mental disorder, intellectual and moral maturity, addictive drug, expert testimony.